

Kansakunnan feenikslintu

Josef Pilsudski Puolan kansantasavallan historiankirjoituksessa

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta

Historia- ja maantieteiden laitos

Yleisen historian pro gradu –tutkielma

Tammikuu 2010

Juliusz Rakowski

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTON, TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Juliusz Rakowski

Opiskelijanumero: 169742

Tutkielman nimi: Kansakunnan feenikslintu – Josef Pilsudski Puolan kansantasavallan historiankirjoituksessa

Tiedekunta/oppiaine: yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, yleinen historia

Sivumäärä: 72

Paikka ja aika: Joensuu, tammikuu 2010

Pro gradu- tutkimuksessa selvitetään puolalaisen historiankirjoituksen suhtautumista Josef Pilsudskiin kansantasavallan aikana 1956- 1989. Tutkimus käy läpi kommunistisen Puolan historiankirjoitusta ja selvittää muutoksia suhtautumisessa Josef Pilsudskiin ja hänen henkilökulttiin.

Tutkielman aineistona käytetään vuosina 1956- 1989 julkaistuja Puolan toista tasavaltaa (1918-1939) käsitteleviä historiateoksia. Niitä analysoimalla tutkimus vertaa teoksien sisältämiä viitteitä Josef Pilsudskista eri kansantasavallan vuosikymmenillä. Tutkimusaineisto koostuu kymmenestä eri vuosikymmeninä julkaistusta teoksesta, jotka on valittu kattamaan koko kansantasavallan ajanjakso.

Josef Pilsudski ja Puolan toinen tasavalta kuuluivat sosialistisessa historiankirjoituksessa niihin aiheisiin, joiden käsittelyä sensuuri valvoi erittäin tarkasti. Josef Pilsudskin Venäjän vastaisuus ja hänen isänmaallinen henkilökultti edustivat puolalaista nationalismia, joka taas pyrittiin häivyttämään puolalaisesta historiankirjoituksesta, uuden marxilais- leninistisen ideologian myötä. Tähän tarkoitukseen Puolan valtionjohto käytti hyväkseen kaikkia julkaisuja koskevaa sensuuria, jonka avulla se pyrki omaksi hyödyksi ja Neuvostoliiton mieliksi ehkäisemään ideologialle epäsopivan aineiston julkaisun. Yhteiskunnalliset ja poliittiset muutokset kuitenkin muokkasivat sensuuria ja teoksien sisältöä siten, että siitä on havaittavissa aaltomaista liikettä. Tämä aaltoliike korreloi hyvin niitä muutoksia ja tendenssejä, joita puolalainen yhteiskunta kävi läpi kansantasavallan aikana ja jotka lopulta hajottivat sen vuonna 1989.

1 Johdanto	4
1.1 Josef Pilsudskin legenda.....	4
1.2 Historia ja nationalismi	4
1.3 Puolalaisesta historiankirjoituksesta	7
1.4 Josef Pilsudski, puolalaisuuden symboli	9
2 Tutkimuksen perusteet	12
2.1 Tutkimuskysymys ja rajausta	12
2.2 Lähteet	14
2.3 Kirjallisuus	16
3. Puola sodan jälkeen	18
3.1 Voittajat määrittävät Puolan.....	18
3.2 Kansantasavallan historiankirjoitus ennen vuotta 1956	19
4 Puola valitsee oman tien.....	21
4.1 Poliittinen suojaus.....	21
4.2 Josef Pilsudski Adam Prochnikin teoksessa.....	22
4.3 Nationalismi valtiossa ja tieteessä.....	24
4.4 Kuka tarvitsee historiaa?	27
4.5 Kohti pesäeroa.....	29
5 1960- Luku	29
5.1 Meidän ja heidän ero selkenee	29
5.2 Muutokset historiankirjoituksessa.....	32
5.2.1 Annales- koulukunta	32
5.3 Slaavilainen kansalaisuus vai Pilsudski ja puolalaisuus	35
5.4 Negatiivisen nationalismin esiinnousu.....	37
6 Täydellinen välienselvittely	39
6.1 Vanhasta uuteen	39
6.2 Pilsudski, puolesta ja vastaan	40
6.3 Saksalaisviha, talous ja kansallinen identiteetti	43
6.4 Vuosikymmen päättyy mellakkaan	46
7 Vastakohtien vuosikymmen	48
7.1 Opetusta propagandalla.....	48
7.2 Historiaa sensuurilla.....	51
7.3 Öljykriisi muuttaa kaiken	54
8 Erikoisen vapauttava 1980-luku.....	56
8.1 Sotatilän jälkeinen vapautuminen	56
8.2 Pilsudski, Jaruzelskin esikuva	57
9 Päätelmät	63
10 Lähteet ja kirjallisuus	69

1 Johdanto

1.1 Josef Pilsudskin legenda

Neuvostoliiton vasallivaltioiden irrottauduttua suurvallan ikeestä, vapautuneissa maissa alettiin kunnostaa kansallista perintöä joka oli hävitetty tai kiellettyä kommunismin aikana. Puolassa vuoden 1989 jälkeen on pystytetty Marsalkka Josef Pilsudskin patsaita melkein joka kaupunkiin. Paikoin into on ollut niin suurta, ettei yksityiskohtia ole muistettu huomioida ja oikeakätisen marsalkan sapeli on pronssiin patsaisiin valettu väärälle puolelle.

Tässä tapauksessa voidaan sanoa kyseessä olevan 'banaalista nationalismista'. Michael Billing käyttää tuota termiä eräänlaisena nationalismi-terminin jatkeena, jolla hän tarkoittaa jokapäiväistä ja massoihin vaikuttavasta nationalismista. Hän tulkitsee perinteisen nationalismin jakautuvan positiiviseen ja negatiiviseen. Positiivisen nationalismin esimerkkinä hän käyttää itsenäistyvien siirtomaiden nationalismia kun taas negatiivisena nationalismina äärinationalismia ja sen tuomaa väkivaltaisuutta. Tässä kahtia jaetussa nationalismikentässä banaali nationalismi ja kansallisen sankarin vääräkätinen patsas sijoittuvat positiivisen ja negatiivisen välimaastoon, siksi banaalista nationalismista käytetään myös nimitystä: harmiton nationalismi.¹

Vääräkätinen patsas naapuritontilla voi olla hilpeä ilmestys, eikä se varmaankaan aiheuta pahennusta syvimpien patrioottien mielissä, mutta mistä loppujen lopuksi on kysymys Pilsudskia esittävien patsaiden pystytys vimmassa 1990 luvulla ja mitä tekemistä hänellä on nationalismin ja kansallisen sybolismin kanssa?

1.2 Historia ja nationalismi

Kirjassaan *The Invention of Tradition (1983)* Eric Hobsbawm käsittelee traditioiden syntyä ja niiden tekemistä. Hänen mielestään traditiot, normit ja rituaalit pyritään jälkikäteen

¹ Billing 6-7

muokkaamaan sellaisiksi, jotta muodostaisivat linkin menneisyyden ja nykyisyyden välille. Joskus tapahtumat voivat olla keksittyjä tai todellisia, joita myöhemmin aletaan palvoa tai kunnioittaa yhteisinä muistoina.²

Nationalismissa on loppujen lopuksi kyse yhdistämisestä. Nationalismin tutkija Elie Kedourin vastaus kysymykseen 'mihin nationalismia tarvitaan?' on, että nationalismissa on hyvin pitkälti kysymys siitä miten ihminen hahmottaa itsensä ja mihin hän tuntee kuuluvansa tässä maailmassa.³ Kedourin mielestä siis jokainen meistä tarvitsee nationalismia ajasta ja paikasta välittämättä.

Kappaleen alussa mainitsin Hobsbawmin näkemyksen traditioiden merkityksestä linkkinä menneen ja nykyisyyden välillä. Anthony D. Smithin teoria nationalismista kulminoituu etnosymbolismi- käsitteen taakse. Kirjassaan *Nationalism* (2001) hän kuvailee etnosymbolismin ja Etninen yhteisö joukoksi ihmisiä joilla on kaukaa historiasta ammennettu yhteinen muisto, myytti tai kulttuuripiirre.⁴

Tälle etniselle yhteisölle ei Smithin mukaan ole tärkeintä maantieteellisyys tai tietyn alueen hallinta, vaan yhteiset muistot joilla ei välttämättä tarvitse olla mitään tekemistä historiallisten tosiasioiden kanssa.⁵ Tämä antaa siis nationalismin tulkinnalle hyvin vapaat kädet, mutta perustaa kansan tunteman nationalismiin, historian saatossa mukana kulkeviin myytteihin ja uskomuksiin yhteenkuuluvuudesta ja yhteisestä taustasta.

Puolan kansalle itsenäisyys ja historialliset muistot eivät olleet mitenkään uusi asia maan itsenäistyttyä uudelleen 1918. Historiallisia tapahtumia ja muistoja Puolan kuningaskunnasta oli aina varhaiselta 1000- luvulta asti, mutta silti Smithin teoria etnosymbolismista oli ajankohtainen myös vuoden 1918 jälkeen aina nykypäivään asti. Puola oli jaettuna kolmen suurvallan (Preussi, Venäjä ja Itävalta-Unkari) kesken 123 vuotta ennen ensimmäistä maailmansotaa ja jollain tavoin

² Hobsbawm 1983, 1-2

³ Kedouri 141

⁴ Smith 2001, 57

⁵ Smith 2001, 58-59

uudelleen itsenäistyneen maan oli etsittävä itselleen identiteetti ja ammennettava maan historiasta traditiot ja tapahtumat jotka yhdistäisivät jälleen kerran maan.

Sama tapahtui toisen maailmansodan jälkeen vuonna 1945. Koko maantieteellinen Puola oli muuttanut olomuotoaan, pienet kansallisuudet hävinneet ja vallanpitäjät vaihtuneet. Maan oli luotava itselleen uusi identiteetti jo pelkästään sen takia, että se edusti maailmansodan jälkeen uutta poliittista ideologiaa, sosialismia.

Sotienvälinen aika edusti Puolalle nationalismin ja itsensä määrittelyn aikaa. Maan siirryttyä sosialistisen ideologian alaisuuteen vuonna 1944, nationalismi vaihtui samalla internationalismiin ja sotienvälinen aika, samoin kuin Josef Pilsudskin, nähtiin rikkovan kaikkia sosialismin peruseriaatteita. Voiko kansakunta ja historiankirjoitus hypätä tietyn ajanjakson yli ja pyrkiä unohtamaan 21 vuotta historiastaan rakentaessaan itselleen uutta identiteettiä?

Historiankirjoitus kyllä, koska se on helppo sensuroida, mutta muistin poistaminen ja etnosymbolististen traditioiden pyyhkiminen unohduksiin on mahdotonta. Siitä pitää huolen sosiaalisen yhteiskuntarakenteen oppinein eli ylin kerros, eliitti. Ernest Gellnerin teorian mukaan vain ylimmällä johtavalla eliitillä on tarvetta nationalistiselle ideologialle ja mahdollisuus käyttää sitä. Hän perustelee tätä sillä, että teollinen yhteiskunta ja valtio tarvitsevat nationalismia ajaakseen etujaan toisia valtioita kohtaan ja koulutus tarjoaa siihen mahdollisuuden.⁶

Gellnerin teoria eroaa hieman Smithin ja Kedourin esittämistä teorioista. Gellnerin näkemys nationalismista ja kansoista on hyvin selvä ja suuripiirteinen, kun taas Smithin ja Kedourin näkemykset jotka ovat moniulotteisempia ja lähtevät yksilöstä. Heidän mukaansa nationalistisia näkemyksiä voi siis olla yhtä monta kun on ihmistäkin. Mielestäni niin Gellnerin kuin Smithin ja Kedourin teorit pitävät paikkansa kun tutkimuksen kohteena on sosialistinen valtio kuten Puola. Täytyy muistaa että uusi poliittinen järjestelmä oli sekoittanut sosiaaliset kerrokset ja uudessa järjestelmässä eliitiksi oli noussut alempia sosiaalisia kerroksia. Olivat tutkijoiden teorit mitä tahansa, Puolan tapauksessa nationalismille on löydettävissä yksi yhteinen määrittäjä: historia ja historiankirjoitus.

⁶ Gellner 35-38

1.3 Puolalaisesta historiankirjoituksesta

Historiaa voisi kutsua eräänlaiseksi nationalismin todistajaksi tai jossain tapauksissa jopa alibiiksi. Historia ja historioitsijat ovatkin monesti esiintyneet nationalismin parhaina selventäjinä, tulkitsijoina ja perustelijoina. Eric Hobsbawmin mukaan yksikään historioitsija ei kykene kirjoittamaan objektiivisesti oman maansa tai kansakuntansa historiaa, sillä se vaatii liikaa uskoa sellaiseen, mikä ei selvästi pidä paikkaansa.⁷

Kuten edellä mainitsin, historia on aina toiminut nationalismin parhaana apuvälineenä tutkia, analysoida ja muokata kansoja tai kansakuntia koskevaa historiaa. Sana muokata antaa viitteitä siitä, että historiaa voidaan esittää ja tulkita tilanteen ja myös käyttötarpeen mukaan. Onko tämä myös historian väärin tulkittamista tai jopa vääristelyä? Jos yhdistämme Eric Hobsbawmin toteamuksen Anthony D. Smithin tulkintaan etnosymbolismista ja identiteetistä, että yhteisöä yhdistävien asioiden ei välttämättä tarvitse olla todellisia, kunhan myytit ja tarut jotka ovat kulkeneet yhteisön jäsenten mukana, ovat uskottavia heille itselleen.⁸ Voiko punainen olla joskus sininen, jos tarpeeksi moni uskoo näin olevan ja yhteisön etu ja olemassa olo sitä vaativat?

Historian käyttäminen nationalististen teorioiden tulkittamiseen ja perusteluun on monia eri tapoja ja teorioita. Historia onkin yksi parhaimmista nationalismin tulkinnan välineistä, mutta samalla myös ehkä kritisoiduin sen yksipuolisen näkökannan vuoksi. Puolan kansantasavallassa tähän oli sotkettuna vielä valtion hallinnon säätelemä sensuuri. Andrzej Grabski käyttää puolalaista historiankirjoitusta käsittelevässä kirjassa, *Zarys historii historiografii polskiej* (2000), sensuurista nimitystä 'korsetti' joka oli puettu historiankirjoituksen päälle pitämään se halutussa muodossa läpi koko Puolan kansantasavallan ajan.⁹

Tuon sensuurin vaikutusta kansantasavallan historiankirjoitukseen on mahdotonta kiistää, sillä se ulotettiin koskemaan koko puolalaista yhteiskuntaa ja kaikkea julkaistavaa materiaalia. Tutkimuksessani palaan myöhemmin useasti siihen kuinka sensuuri vaikutti eri vuosikymmeninä

⁷ Hobsbawm 1994 21-22

⁸ Smith 1991, 22

⁹ Grabski 215

puolalaisessa yhteiskunnassa sen historiankirjoitukseen ja etenkin Josef Pilsudskiin joka nähtiin kansallisena symbolina.

Vuonna 1951 järjestetyn puolalaisten historioitsijoiden konferenssin tarkoitus oli yhdenmukaistaa puolalainen historiankirjoitus myötäilemään neuvostoliittolaista historiankirjoitusta ja marxilaista metodologiaa. Andrzej Grabskin mukaan: marxilaisessa metodologiassa oli hyvin pitkälti kyse historiankirjoituksen 'materialisoimisesta'. Toisin sanoen historiankirjoituksen tuli tutkia ja olla yhtä ideologian kanssa, eikä perustua teoreettisille malleille. Näin ollen vallitsevaksi historiantutkimussuuntaukseksi tuli taloushistoria. Tämän lisäksi poliittisen historiantutkimukselle asetettiin tiukat rajat, eikä siihen näin ollen jäänyt tilaa sotienvälisen ajan tutkimukselle tai nationalismia tutkiville suuntauksille.¹⁰

Andrzej Grabski jakaa Puolan kansantasavallan historiankirjoituksen kolmeen osaan, joista kaksi ensimmäistä käsittävät vuodet 1945-1956. Tuota ajanjakso kutsutaan yleisesti Stalinismin kaudeksi. Grabskin määritelmän mukaan Stalinismin aikakauden hallitseva piirre historiankirjoituksessa oli nähdä kaikki yhteiskunnalliset muutokset kautta Puolan historian jonkinlaisena luokkataisteluna työläisten ja hallitsevan luokan välillä.¹¹

Poikkeavien teorioiden ja näkökulmien esittäminen soti yleisesti määriteltä linjaa vastaan ja oli näin alttiina joutua valtion ylläpitämän sensuurin kouriin. Tämä johti siihen, että poliittisen historian tutkiminen loppui melkein kokonaan ja sensuuri huolehti siitä, ettei ideologialle ja Neuvostoliitolle arimpia aiheita edes saanut tutkia. Näitä aiheita olivat muun muassa 1800-luvun kapinallishistoria¹², sotien välinen aikakausi ja kansantasavaltaan liittyvä historia. Grabskin mukaan poliittinen historia jäi jokseenkin taka-alalle koko kommunismin aikakauden historiantutkimuksessa, ja sen tilalle tulivat valtiollisesta näkökulmasta neutraalit kulttuuri- ja keskiajanhistoria.¹³

¹⁰ Grabski 204-208

¹¹ Grabski 208

¹² Tällä tarkoitetaan vuosien 1772-1918 välisenä aikana syntyneitä puolalaisia kapinoita miehittäviä suurvaltoja vastaan, useimmiten Venäjää

¹³ Grabski 209-211

Andrzej Grabskin kolmas historiankirjoitusta koskeva ajanjakso alkaa vuodesta 1956 kun Stalinismin aikakausi loppui. Janusz Kuczynskin mielestä Stalinismin loppuminen ja Wladislaw Gomulkan valtaantulo Puolan kommunistisen puolueen pääsihteeriksi aloitti siirtymisen *puolalaiseen sosialismiin* ja lopetti Stalinismin aikaiset absurdit kokeilut ja mielivaltaisuuudet. Tuolloin otettiin myös ensimmäinen askel kohti historiantutkimusta, jossa olisi tilaa myös sosiaalishistorialle.¹⁴

Siirtyminen hieman vapaampaan ilmapiiriin ei tarkoittanut, että sensuuri tai historiantutkimuksen- sekä koululaitoksen ympärille muodostetut rakennelmat olisivat hävinneet. Grabskin kuvailema korsetti oli edelleen olemassa, mutta sitä löysättiin ja kiristettiin tarpeen vaatiessa. Tämä suuntaus jatkui aina 1990- luvulle asti. Vapaampi ilmapiiri antoi kuitenkin puolalaiselle historiankirjoitukselle mahdollisuuden etsiä uusia suuntauksia muista maista ja sen seurauksena solmitut läheiset välit ranskalaiseen Annales- kouluntaan avasi puolalaisessa historiantutkimuksessa uusia mahdollisuuksia.¹⁵

Näiden uusien mahdollisuuksien myötä Josef Pilsudskin rooli historiankirjoituksessa vaihteli samaan tahtiin kun korsettia kiristettiin ja löysättiin. Josef Pilsudskin hahmossa yhdistyvät Puolan sotien välinen aika, nationalismi ja kansallinen identiteetti. Mutta kuka tuo kansallissankari oikeastaan oli ja mitenkä hänestä tuli niin legendaarinen henkilö?

1.4 Josef Pilsudski, puolalaisuuden symboli

Josef Klemens Pilsudski syntyi vuonna 1867 Zulowissa, nykyisen Liettuan alueella. Alue kuului tuohon aikaan Puolalle, mutta jota Tsaarin Venäjä miehitti seurauksena kolmen suurvallan jaettua Puola vuonna 1795. Pilsudskin perheen muutettua vastoinkäymisten jälkeen Vilnaan vuonna 1879 ja Venäjän johdon pyrkiessä venäläistämään entiset aateliset, Josef Pilsudskista alkoi kehkeytyä patriotti nuoresta iästä huolimatta.¹⁶

¹⁴ Kuczynski 78

¹⁵ Grabski 215

¹⁶ Watt 15

Muutettuaan Harkovaan opiskelemaan lääketiedettä Josef Pilsudski antautui yhä syvemmälle poliittisiin järjestöihin, joita oli tarjolla yliopistossa ja kiinnostui sosialismista. Osallistumisesta mielenosoitukseen hänet kuitenkin erotettiin yliopistosta ja hän palasi Vilnaan. Siellä hän jatkoi poliittista toimintaa yhdessä puolalaisten aktivistien kanssa, tarkoituksenaan kukistaa Venäjän hallinto. Pilsudski kuvaili itse myöhemmin, että sosialismi ei hänelle ollut ideologia vaan keino vastustaa venäläisiä miehittäjiä. Pilsudskin aktivistin ura sai rajun käänteen kun hän yhdessä V.I Leninin veljen Aleksanterin Uljanovin kanssa jäi kiinni yritettyään attentaattia Venäjän Tsaari Aleksanteri III kohtaan Pietarissa. Pilsudski välttyi hirttotuomiolta, mutta määrättiin viideksi vuodeksi vankeuteen Siperiaan.

Siperiassa vietetyt vuodet vaikuttivat oleellisesti Pilsudskin olemukseen ja ideologiseen ajatusmaailmaan, jonka seurauksena hänestä kehkeytyi patriotti ja nationalisti. Pariisissa perustetun Puolan sosialistisen puolueen (PPS¹⁷) Liettuan jaoston johtajaksi Pilsudski valittiin vuonna 1892. Samalla kun hänestä tuli vakaumuksellinen sosialisti, hän painotti että sosialismin tärkein tehtävä oli kukistaa Venäjän ja Tsaarin valta, jotta Puolasta voitaisiin muodostaa jälleen itsenäinen valtio. Tämän takia Pilsudski joutui moneen otteeseen riitoihin Leninin ja Rosa Luxemburgin kanssa eriävien näkökantojen suhteen.¹⁸

Pilsudskin legenda, mitään pelkäämättömänä isänmaantaistelijana, nostattivat hänen seikkailunomaiset paot vankiloista ja karkumatka läpi Euroopan. Näillä pakomatkoillaan hän myös pyrki värväämään uusia jäseniä itsenäisen Puolan kannattajiksi.¹⁹

Ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä Pilsudski oli saanut vakuutettua puolueensa, aseellisen ryhmittymän tarpeellisuudesta ja jonka johtoon hän itse asettuisi. Pilsudski ei kuitenkaan hyväksynyt sitä, että hänen puolisoillaan ryhmänsä Bojowka, alkaisi tehdä hyökkäyksiä yksittäisiä virkamiehiä ja hallintokohteita kohtaan. Hänen mielestään tällainen

¹⁷ Polska Partia Socjalistyczna

¹⁸ Watt 25

¹⁹ Zamoyski 285

toiminta ei toisi haluttua tulosta vaan aikaansaisi vielä tiukempaa venäläistämistä miehityillä alueilla.²⁰

Maailmansodan syttyessä Bojowka oli saanut peitenimen, ampumaseura jonka jaostot pystyivät nimensä turvin kokoontumaan turvallisesti ilman suuremaa epäilystä miehityn Puolan alueella. Pilsudskin laajennettua ampumaseurojen toimintaa Itävalta-Unkarin miehittämän Galician alueelle, hän oli samalla tullut sekaantuneeksi salajuoniin, joilla pyrittiin lähestyvän sodan takia värväämään halukkaita Puolalaisia sotilaisiksi Itävalta-Unkarin armeijaan. Pilsudski oli valmis yhteistyöhön, olihan vihollinen yhteinen.²¹

Sodan aikana Pilsudskin joukot taistelivat keskusvaltojen alaisuudessa, mutta jotka olivat muodostettu Pilsudskin komennon alaisiksi. Tästä yksiköstä käytettiin sodan aikana nimitystä Puolan sotilasorganisaatio, eli POW²², jonka perustalle myöhempi Puolan armeija rakennettiin. Sodan jälkeen Pilsudski valittiin itsenäisen Puolan valtion päämieheksi sekä armeijan ylipäälliköksi. Hänen uskottiin kykenevän yhdistämään kansa, joka itsenäisyydestään huolimatta oli jakautunut kolmeen miehittäjien vapauttamaan alueeseen, joissa jokaisessa oli oma lainsäädäntö, valuutta ja vähemmistökansallisuudet puolalaisten lisäksi. Lisäksi itsenäistä valtiota uhkasi sisällissota poliittisten puolueiden riidellessä vallasta. Pilsudskin tehtäväksi muodostuikin yhdistää kansa ja rauhoittaa se poliittisesti.²³

Pilsudskin legendan osalta yhdeksi tärkeimmäksi tapahtumaksi muodostui 'Idän sotaretkenä' tunnettu operaatio vuonna 1920-1921. Tuossa sodassa puolalaiset joukot hyökkäsivät syvälle nykyisten Valko-venäjän ja Ukrainan alueille pyrkimyksenään vapauttaa nämä alueet Puna-armeijan hallusta. Sota päättyi Puna-armeijan kokemaan tappioon Varsovan edustalla, suuresta ylivoimasta huolimatta. Tätä voittoa kutsutaan 'Veikselin ihmeeksi' ja sen suurimmaksi sankariksi nousi Josef Pilsudski. Taistelun merkityksestä Eurooppalaisessa mittakaavassa on myöhemmin käyty kiivaita keskusteluja. Nykyisen puolalaisen historiakäsityksen mukaan, voitto Puna-armeijasta pelasti Euroopan bolshevismilta.

²⁰ Watt 31-32

²¹ Zamoyski 288-289

²² POW= Polska Organizacja Wojskowa

²³ Watt 54-56, 72-80; Zamoyski 290

Pilsudski siirtyi syrjään politiikasta vuonna 1920, mutta palasi valtion johtoon onnistuneella vallankaappauksella sotilaiden avulla vuonna 1926. Syyksi vallankaappaukseen hän mainitsi Puolan huonon taloudellisen tilanteen sekä poliittiset erimielisyydet puolueiden välillä, jotka uhkasivat maata kuten vuonna 1918. Pilsudski hallitsi Puolaa enemmän tai vähemmän diktaattorisin ottein aina kuolemaansa saakka vuoteen 1935 ja hänen toimistaan tuona aikana kiistellään yhä.²⁴

Pilsudski ja hänen legendansa on kokonaisuutena hyvin ristiriitainen. Pilsudskin vastustajat muistuttavat hänen diktaattorisista piirteistä ja rikoksista joita hän toimeenpani vuoden 1926 jälkeen. Hänen kannattajansa taas toteavat Puolan tilanteen olleen niin monimutkainen ulko- ja sisäpoliittisesti, ettei Puola olisi selvinnyt riitelevien puolueiden ja bolshevikkien muodostamasta uhasta ilman Pilsudskin diktaattorisia ja isällisiä otteita.

2 Tutkimuksen perusteet

2.1 Tutkimuskysymys ja rajaus

Pro gradussani tutkin Josef Pilsudskin henkilökulttia Puolan kansantasavallan historiikirjoituksessa. Tutkimuksessani etsin ja analysoin Puolan kommunistisesta historiankirjoituksesta Josef Pilsudskiin ja hänen ympärilleen muodostettuun kulttiin osoittavia viittauksia ja vertaan niitä keskenään kansantasavallan eri vuosikymmeninä. Tutkimusongelmani on siis analysoida viittauksia Pilsudskista kansantasavallan historiankirjoituksessa sekä tulkita niitä nationalismia käsittelevien teorioiden kautta. Tutkimuksessani Josef Pilsudskin henkilökultti ja sen rakentaminen ovat hyvin keskeinen osa Puolalaista nationalismia ja identiteettiä. Tätä eri sosiaalisissa kerroksissa muodostettua nationalismia esiintyi kommunismista huolimatta ja sen perustalle rakentuivat koko sosialismin aikainen puolalainen identiteetti, mutta myös valtion johdossa olleen puolue-eliitin valta.

²⁴ Zamoyski 290-299

Varsinaisesta tutkimusongelmasta haarautuvia alaongelmia tutkimuksessani on kolme. Ensimmäinen niistä on historiankirjoituksen ja vallinneen yhteiskuntajärjestyksen välinen yhteys. Pysin tutkimuksessani peilaamaan vuosina 1956-1989 vallinneen puolalaisen yhteiskunnan ongelmia ja tapahtumia niihin aiheisiin mitkä nousevat esille Pilsudskia koskevista viittauksista lähteissä. Toinen alaongelmista perehtyy juuri niihin lähteistä esille nouseviin aiheisiin, miksi historiankirjoitus on niitä käsitellyt ja miten. Kolmas ongelmistani on tutkia sensuurin merkitystä historiankirjoitukseen. Onko historiankirjoituksessa selvästi nähtävissä sensuurin vaihtelua ja jos on, niin mikä siihen on vaikuttanut.

Olen jaotellut tutkimuksessani käytettävän puolalaisen historiankirjoituksen hieman eri tavoin kuin puolalaista historiankirjoitusta tutkinut Andrzej Grabski. Hän on jakanut kansantasavallan historiankirjoituksen kolmeen ajanjaksoon joista ensimmäinen kattaa vuodet 1948/49, toinen vuodet 1949-1956 ja kolmas 1956-1989. Olen tutkimuksessani rajannut kansantasavallan historiankirjoituksen alkamaan vasta vuodesta 1956, koska tuolloin Stalinismin vaikutukset Puolan kansantasavallan hallintoon ja tätä kautta historiankirjoitukseen ja sensuuriin lakkasivat. Tätä ennen Puolan hallintoon vaikuttaneen Stalinistisen aikakauden voidaan monessa mielessä sanoa sitoneen, puolalaisen historiankirjoituksen kädet ja joka pyrki yhdenmukaistamaan puolalaisen historiatulkinnan yhdessä muiden sosialististen satelliittivaltioiden tulkintojen kanssa yhdenpitäväksi Neuvostoliittolaisten tulkintojen mukaiseksi. Tämän lisäksi voidaan todeta että Stalinismin ajalla tiettyjen teemojen, kuten maailmansotien välisen ajan tapahtumat, Neuvostoliiton puolan miehitys vuonna 1939 ja muut poliittista historiaa käsittelevät aiheet olivat tiukan valvonnan ja sensuurin kohteina. Näistä edellä mainituista teemoista jotkut olivat jopa täysin kiellettyjä. Näihin väitteisiin myös Grabski toteaa, ettei Stalinismin aikana esimerkiksi sotien välisen ajan tutkimus ollut mahdollista²⁵.

Jäljellejääneet ajankohdat olen jaotellut poliittisten aikakausien mukaan, joita olivat kansantasavallan presidenttien valtakaudet (Gomulka 1956-1970, Gierek -1980, Kania/Jaruzelski -1989). Oletukseni tutkimuksen kannalta on löytää eroavaisuuksia Josef Pilsudskia koskevista tulkinnoista näiden aikakausien välillä ja pyrkiä selittämään niiden syitä.

²⁵ Grabski 211

Tutkimukseni voisi siis tiivistää kysymykseksi: 'Mitä ja miksi kommunistinen historiankirjoitus kirjoitti Josef Pilsudskista? Näitä esille nousseita viitteitä analysoin nationalismia, sekä puolalaista yhteiskuntaa käsittelevien tutkimusten avulla, joilla pyrin löytämään eri ajanjaksoina esiintyviä nationalistisia ilmentymiä puolalaisesta historiankirjoituksesta.

2.2 Lähteet

Käytän tutkimuksessani lähteinä Puolassa julkaistuja teoksia, jotka käsittelevät toisen tasavallan (1918-1939) historiaa ja yhteiskuntaa. Olen valinnut lähteeni siten, että ne kattaisivat koko Puolan kansantasavallan ajan vuodesta 1956-1989. Olen rajannut tutkimukseni alkamaan Stalinismin päättymisestä (1956) ja siksi olen jättänyt vuodet 1945-1956 pois. Lähteitteni julkaisuvuodet ovat 1957, -62, -68, -68, -72, -73, -79, -79, -83, ja 1985. Mielestäni nämä kymmenen lähdetä kattavat riittävästi kansantasavallan aikaa, jotta voin vastata niihin kysymyksiin ja ongelmiin jotka olen tutkimukselleni määritellyt.

Lähteitteni sisällön ja vertailtavuuden kannalta pidän oleellisena, että ne kaikki ovat julkaistu Puolassa ja näin ollen läpäisseet sen saman sensuurin joka sinä aikana on ollut määriteltynä Puolan kansantasavallassa. Viisi lähteistäni on myös saman julkaisijan eli valtion opetusjulkaisun (Panstwowe wydawnictwo naukowe) julkaisemia, joten lähdekriittisesti lähteet ovat hyvin samanlaisia ja näin ollen vertailtavissa keskenään.

Analysoitaessa lähteitä hieman tarkemmin, yksi niistä on poikkeava verrattuna muihin lähteisiin. *Adam Prochnikin* teos *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej* (Varsova 1957) on julkaistu ensimmäisen kerran jo 1930-luvulla. Näin ollen, se ei varsinaisesti edusta kansantasavallan historiankirjoitusta, koska teoksen kirjoittaja kirjoitti teoksen toisen tasavallan aikaan. Mielestäni se kuitenkin täyttää kriteerit kansantasavallan historiankirjoituksen tutkimisen kannalta, koska se on julkaistu kansantasavallan aikaan. Teos on joutunut läpikäymään samat sensuurin kriteerit mitä muutkin lähteet, koska kaikki julkaistava materiaali on ollut valtion sensuurin kohteena. Näin ollen sen sisältö on ollut vuonna 1957 hyväksyttävää julkaistavaksi ja samalla se on todiste

tuon ajan historiankirjoituksesta. Tarkemman vertailun, esimerkiksi metodologisesti, muihin lähteisiin olen jättänyt pois tutkimuksestani koska näiltä osin teokset eivät ole vertailukelpoisia.

Muita eroavaisuuksia lähteistäni on myös nostettavissa esiin. Kahdeksan kymmenestä lähteestäni on puhtaasti historiaa tutkivia teoksia, mutta kahden kohdalla pääpaino teoksissa on enemmän toisen tasavallan yhteiskuntarakenteen tutkimuksessa. *Marek Drozdowski*in teos *Spoleczenstwo, panstwo, politycy II Rzeczypospolitej* (Krakova 1972) sekä *Janusz Zarnowski*in teos *Spoleczenstwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939* (Varsova 1973). Mielestäni ne kuitenkin soveltuvat tutkimukseen, koska ne käsittelevät yhteiskuntaa jossa Josef Pilsudski on toiminut sekä siksi, että teoksissa on otettu kantaa hänen toimiensa ja yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten välillä. Lähteissä on kuitenkin pohdittu tapahtumia ja seurauksia enemmän valtaväestön ja yhteiskunnan näkökulmasta kuin poliittisesti, mikä on tunnusomaista muille lähteille, joten siltä osin kyseiset teokset muodostavat poikkeuksen

Yhden poikkeuksen muodostaa myös *Henryk Wereszynski*in teos *History of Poland* (Varsova 1979), koska se on englanninkielinen ja tarkoitettu ilmeisesti Puolan ulkopuoliseen käyttöön. Teoksen alkuperäiskieli on kuitenkin Puola ja sen on julkaistu edellä mainitun 'valtion opetusjulkaisun' toimesta, joten mielestäni sitä voi käyttää tutkimuksen lähteenä. Se tarjoaa myös hyvän näkökulman analysoida ja verrata niitä asioita jotka nähtiin tärkeiksi esitellä ulkomaisille lukijoille verrattuna muihin lähteisiin, joissa esitetyt asiat oli tarkoitettu kotimaisille lukijoille.

Teosten laajuus vaihtelee joissakin lähteissä. Ne eivät välttämättä kata koko toisen tasavallan aikaa, mutta ovat mielestäni silti relevantteja tutkimuksen kannalta. Muiden jäljellä olevien lähteiden sisällön osalta ei lähdekriittisesti ole erikoista mainittavaa.

Kuten alussa totesin, olen pyrkinyt valitsemaan lähteeni, jotta ne kattaisivat kansantasavallan ajan systemaattisesti. Lähteet myös jakautuvat siten, että ne kattavat tasaisesti jokaisen Puolan kansantasavallan päämiehen vallassaoloajat. Näin ollen eri poliittiset tendenssit ja muutokset tulevat paremmin esille lähteitä verrattaessa. Wladislaw Gomulkan (johtajana 1956-1970) aikana julkaistuja teoksia ovat: *Prochnik Adam; Pierwsze pietnastolecie Polski niepodleglej, Jablonski Henryk; Narodziny Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1919* (Varsova 1962), *Micewski Andrzej; W*

cieniu marszalka Pilsudskiego (Varsova 1968) sekä *Zielinski Henryk; Historia Polski 1864-1939* (Varsova 1968). Edward Gierekin (johtajana 1970-1980) aikana julkaistut teokset: *Drozdowski Marian; Spoleczenstwo, panstwo, politycy II Rzeczypospolitej*, *Zarnowski Janusz; Spoleczenstwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*, *Buszko Josef; Historia Polski 1864-1948* (Varsova 1979) sekä *Wereszynski Henryk; History of Poland*. Wojciech Jaruzelski (johtajana 1981-1989) aikana julkaistut teokset: *Garlicki Andrzej; U zrodel obozu belwederskiego* (Varsova 1983) ja *Hankus Stanislaw; Historia polityczna Polski odrodzonej 1918-1981* (Katowice 1985).

2.3 Kirjallisuus

Tutkimuksessani käyttämäni kirjallisuus jakaantuu kolmeen ryhmään. Ensimmäisen ryhmän muodostavat Puolan uusinta historiaa ja kansantasavallan ajan historiaa käsittelevät teokset ja tutkimukset. Niiden avulla olen selvittänyt ne historialliset pääkohdat ja tapahtumat kansantasavallan ajalta, jotka muodostavat sen raamin jonka avulla olen analysoinut lähteittäni julkaisuajankohtaa ja ajankohtaisia poliittisia sekä yhteiskunnallisia muutoksia. Tämä kirjallisuus on toiminut lähteiden kanssa peilin tavoin ja josta on voinut selvittää, mutta myös peilata lähteen ajankohtaa, mutta myös sisältöä joka on ollut ajankohtaista julkaisuajalle.

Teoksista *Anthony Kemp- Welcin teos Poland under Communism, 2008 Cambridge*, sekä *Jerzy Lukowskin & Hubert Zawadskin teos A Concise History of Poland, 2001 Cambridge*, ovat sisällöltään Puolaa ja sen kansantasavallan aikaa syväluotaavia teoksia, joissa pääpaino ei niinkään ole kertoa vain aikajana tyyppisesti Puolan historiasta. Niiden anti on laajalti pohtiva ja joissa esille nostetaan asiat ja tapahtumat liitetään niihin vaikuttaneisiin syihin ja seurauksiin. *Jerzy Topolskin teos Historia Polski, 2007 Poznan*, sekä *Leslie R. teos History of Poland since 1863, 1983 Cambridge*, ovat enemmän lineaarisia ja korostavat vain tärkeimpiä tapahtumia ja muutoksia kansantasavallan historiassa.

Toiseen ryhmään olen jaotellut kuuluvaksi puolalaista historiankirjoitusta koskevan kirjallisuuden. Näiden teosten sisältö on tutkimuksen kannalta ensiarvoista, koska sen avulla olen pystynyt tutkimaan puolalaista historiankirjoitusta, sekä lähteiden sisältöä koskien toista

tasavaltaa. Esimerkiksi *Andrzej Grabskin* teos *Zarys historii Historiografii polskiej, 2000 Poznan*, sekä *Janusz Kuczynskin* teos *The Changing picture of Warsaw Positivism in Polish Historiography 1918-1989, 2001 Turku*, esittelevät kansantasavallan historiankirjoitukseen vaikuttaneita poliittisia, kuin myös puolan sisäisiä- ja yleisiä ulkomailta tulleita tendenssejä kuten *annalismia*. Myös *Zbigniew Hirszin* teos *Historia polityczna Polski 1939-1998, 1998 Bialystok*, liittyy oleellisesti puolalaiseen historiankirjoitukseen, koska sen sisällön ansiosta voidaan analysoida niitä keinoja joilla puolalaiseen historiankirjoitukseen yritettiin poliittisesti vaikuttaa. Teoksessa on erittäin tarkasti käsitelty muun muassa lakeja joilla korkeakoulujen toimintaa pyrittiin rajoittamaan ja valvomaan. Teos kuvailee myös sitä yleistä tilannetta missä suhteessa politiikka ja koulutus olivat toisiinsa nähden kansantasavallan aikana. Teokset eivät kuitenkaan vastaa lainkaan siihen kysymykseen miksi sensuuria ja rajoituksia kohdistettiin historiankirjoitukseen.

Tutkimuksen kannalta edellä mainitut tutkimukset eivät sisällä mitään viitteitä nationalismin sekoittumisesta historiankirjoitukseen. Tässä tapauksessa tutkimukseni soveltaa nationalismia käsitteleviä teoksia yhdessä nationalistista historiaa käsitteleviä teoksia, jotta voisin tutkimuksessani luoda kuvan siitä, miten historiankirjoitus ja Josef Pilsudskin rooli nationalistisena identiteetin luojana esittäytyy käyttämissäni lähteissä

Kolmanteen ryhmään olen jaotellut ne lukuisat teokset jotka käsittelevät tutkimuksessa esillä olevia ideologioita eli nationalismia ja kommunismia, sekä historiaa nationalismin yhtenä ilmentäjänä on hyvin tärkeässä roolissa tutkimukseni kannalta. Nationalistisia teorioita käsittelevien kirjojen sisältö on hyvin laaja ja olen tutkimuksessani käyttänyt vain rajattua osaa teosten sisällöstä. Joidenkin kirjojen osalta sisältö on jopa ollut ristiriidassa tutkimukseni aiheen kanssa, koska jotkut tutkijat ovat nähneet kommunismin ja nationalismin toisensa kumoavina. Joidenkin tutkijoiden mielestä taas nationalismi ideologiana hävisi viimeistään toisen maailmansodan myötä, eikä ollut enää ajankohtainen Puolan kansantasavallan ajankohtana. Olen kuitenkin käyttänyt teoksia yhdessä muiden tutkimusten kanssa, sillä vertailemalla niitä toisiinsa ja soveltamalla niitä esimerkiksi historiankirjoituksen merkityksestä nationalismille, niiden sisältö muodostuu relevantiksi kirjallisuudeksi tutkimukseni kannalta. Lisäksi uusin tutkimus esimerkiksi Eric Hobsbawmin osalta kiistää väitteet ettei nationalismia olisi esiintynyt

kommunismissa. Näiden uusien ja ajankohtaisten tutkimusten valossa pohdin vanhempia nationalismin teorioita Puolan kansantasavallan historiankirjoitukseen ja sen ilmenemismuotoihin Puolan kansantasavallassa.

3. Puola sodan jälkeen

3.1 Voittajat määrittävät Puolan

Toisen maailmansodan jälkeen Puolan tilanne oli hyvin samanlainen kuin ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Valtion infrastruktuuri ja väestö olivat kärsineet suurimmat vahingot ja maan jälleenrakentaminen vaikutti mahdottomalta. Poikkeuksena edeltäneeseen maailmansotaan oli, että tällä kertaa Puola oli menettänyt osittain itsenäisyytensä kun se oli integroitu osaksi Marxilais- Leninististä ideologiaa Neuvostoliiton toimesta. Samalla valtiosta oli muodostettu kansantasavalta. Uusi kansantasavalta oli myös menettänyt melkein puolet sotaa edeltäneestä maa-alastaan ja viides osan väestöstään.²⁶

Kommunistisessa manifestissa Karl Marx julistaa: ettei työläisillä tai työtätekevillä ole maata eikä kansallisuutta.²⁷ Vaikka maa oli sodan jälkeen osa marxilaista internationalismin oppia, jossa kansallisvaltion rajat pyrittiin ainakin teoriassa häivyttämään, edeltänyt sota ja sotivien osapuolien toimet, eteenkin Neuvostoliiton, sen alueella olivat aikaansaaneet sen, että kansallisvaltion näkökulmasta katsottuna Puola ei vielä koskaan historiansa aikana ole ollut yhtä selväpiirteinen ja etnisesti yhtenäinen, kuin toisen maailmansodan jälkeen. Verrattuna ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen Puolalla oli nyt tarkasti määritellyt rajat ja etnisesti yhtenäinen kansa. Vuonna 1918 kun Puola itsenäistyi, sillä oli samanaikaisesti kiista maansa rajoista kaikkien sitä ympäröivien naapureiden kanssa. Tämän lisäksi maan etninen väestö oli toisen maailmansodan aikaan joko murhattu tai kuljetettu muualle Saksan ja Neuvostoliiton toimesta tai ne olivat jääneet uusien rajojen ulkopuolelle. Maata ei tarvinnut myöskään yhdistää kolmesta eri alueesta, joissa jokaisessa oli vallinnut miehittäjävaltion oma

²⁶ Zamoyski 338

²⁷ Marx&Engels 59

kieli, lainsäädäntö ja hallinto. Voidaan siis todeta, että samalla kun Neuvostoliitto sodan jälkeen riisti Puolalta itsenäisyyden ainakin osittain vuoteen 1956 asti ja sitoi sen ideologiseen etupiiriinsä aina vuoteen 1989 asti, se loi toimillaan valtion, jolla oli yhtenäinen kieli, rajat, myytit ja historia.²⁸

3.2 Kansantasavallan historiankirjoitus ennen vuotta 1956

Vuonna 1951 järjestetyssä puolalaisten historioitsijoiden konferenssissa, professori Henryk Wereszynskiltä kysyttäessä; miksi tämä ei vielä ollut omaksunut marxilaista näkemystä historiankirjoituksessa? Hän vastasi: että oli yrittänyt, mutta ei ollut vielä oppinut sitä.²⁹ Tätä ennen sensuuri oli jo poistanut Wereszynskin kirjoja myynnistä ja hänen töitään oli jätetty julkaisematta. Syynä näihin oli, että hänen työnsä nähtiin edustavan vanhaa porvarillista historiakäsitystä eikä uutta sodan jälkeen määriteltyä Neuvostoliittolaista historiakäsitystä. Wereszynskin mukaan syynä näihin toimiin olivat hänen taustansa Josef Pilsudskin kannattajana sekä hänen liian glorifioiva sävy kirjoittaa Puolan toisen tasavallan aikaisesta sosialistisesta puolueesta (PPS)³⁰ ³¹.

Tuo vuoden 1951 konferenssi ja sen mukanaan tuoma yhtenäistämisen politiikka edustivat Andrzej Grabskin mukaan kansantasavallan historiankirjoituksen toista kautta, jonka hän määrittelee alkaneeksi vuonna 1949. Tätä kautta oli edeltänyt vuodesta 1945 ensimmäinen sodanjälkeinen ajanjakso, jossa puolalaiset historiankirjoittajat olivat etsineet paikkaansa mullistuneessa ja sodan runtelemassa maassa. Tuota sekavaa ajanjaksoa varjostivat sodan aikana kuolleet tieteilijät, hävitetyt arkistot ja kirjastot, uudet ideologiset suuntaukset sekä vaihtunut valtiovalta.³²

Sotaa edeltäneen historiankirjoituksen, jossa painopiste oli poliittisessa historiassa, tärkeimpiä tutkimusaiheita olivat sodat, valtioiden politiikkaa sekä hallitsijat. Sodan jälkeen historiankirjoituksen suunta määriteltiin yhteensopivaksi ideologian kanssa ja tutkimuksen

²⁸ Hobsbawm 1994 182-183

²⁹ Kuczynski 69

³⁰ Josef Pilsudski toimi PPS:een kannattajana ja johtohahmona

³¹ Kuczynski 69

³² Grabski 198-204

näkökulmaksi tuli materialistinen ja luokkakantainen tutkimus tapa. Vuonna 1949 kansantasavallan historian tutkimuksen rintamalla toteutettiin Andzej Grabskin mukaan: ”hyökkäys jolla uudelleen muodostettaisiin tieteellinen tutkimus”.³³ Tämän offensiivin mukana tuomat näkemykset, näkökulmat ja tiukan sensuurin saivat Wereszynskin ohella kokea monet muut sodasta hengissä säilyneet historioitsijat. Tämä toinen historian tutkimuksen aikakausi loppui vasta Josef Stalinin kuoltua ja Stalinismin loputtua vuonna 1956.³⁴

Vuoden 1956 jälkeen uutta suuntausta historian kirjoituksessa edusti sosiaalinen ja yhteiskunnallinen perspektiivi asioihin. Sotaa edeltäneet tutkimuksen painopisteet syrjäytettiin jo heti sodan jälkeen, ja stalinismin aikakauden materialistinen ja luokkakantainen näkökulma hävisi historian kirjoituksesta Josef Stalinin kuoleman myötä. Uudessa sosiaalisessa tutkimussuuntauksessa tärkeimpänä ei enää nähty suuria historiallisia mullistuksia ja tapahtumia vaan yksittäiset ihmiset ja heidän toimintansa. Tämän sosiaalishistorian edelläkävijäksi voidaan mainita Henryk Wereszynski, joka kuului myös niihin oppineisiin, jotka eivät uuden suuntauksensa takia sopineet vuoden 1951 historiakonferenssissa yhdenmukaistettuun muottiin.³⁵

Olen tässä kappaleessa selventänyt lyhyesti sitä tietä joka johti kansantasavallan historian kirjoituksen muotoutumiseen sodan jälkeen ja josta tutkimukseni aihe alkaa. Koska tutkimukseni kansantasavallan historian kirjoituksesta ja Josef Pilsudskin henkilökultista alkaa vasta vuodesta 1956, olen nähnyt tärkeäksi selventää tuota ajanjaksoa joka erottaa käsittelemäni aiheen toisen maailmansodan loppumisesta. On hyvin tärkeää ymmärtää tutkimuksen kannalta miksi olen rajannut tutkimukseni alkamaan vasta vuodesta 1956 ja jättänyt stalinismin käsittelemättä. Mielestäni itsenäisen puolalaisen historian kirjoituksen aika alkaa vasta Stalinismin loputtua vuonna 1956, koska tätä ennen historian kirjoitukseen vaikuttivat niin käytännön kuin myös poliittiset syyt. Varsinkin jälkimmäiset syyt Stalinismin aikaan ovat mielestäni syy, miksi puolalaista historian kirjoitusta ei voi kutsua itsenäiseksi ennen kuin vasta vuodesta 1956 lähtien. Mielestäni on kuitenkin tarpeellista selvittää yksityiskohdat esittää historian kirjoitus eräänlaisena jatkumona, jättämättä siihen aukkoja tai tyhjiä ajanjaksoja, jotta

³³ Grabski 204

³⁴ Grabski 204-208

³⁵ Kuczynski 68-71

kokonaisuus ja erilaiset muutokset Puolan kansantasavallan historiankirjoituksesta olisi mahdollista havaita ja ymmärtää.

4 Puola valitsee oman tien

4.1 Poliittinen suojasää

Stalinin luoma järjestelmän juuret olivat tunkeutuneet syvälle puolalaiseen yhteiskuntaan, eikä poliittinen ilmapiiri helpottanut heti Stalinin kuoleman jälkeen 1953. Puolan kansantasavallan johtajana toimi Stalinin aikana ja sen jälkeen Boleslaw Bierut joka uskollisena stalinistina ylläpiti järjestelmää aina kuolemaansa asti vuoteen 1956. Hänen kuolemansa jälkeen tarjoutui tilaisuus valita Puolan johtajaksi henkilö, jonka näkemykset olisivat hieman vapaammat ja samalla stalinismin aikaiset ongelmat ja rikokset voitaisiin syyttää Bierutin harteille.³⁶

Edward Ochabin valinta Puolan kommunistisen puolueen johtoon 1956 lopetti stalinismin, mutta sysäsi yhteiskunnan uuteen vaiheeseen, jossa käänteet poliittisella arenalla ja yhteiskunnassa seurasivat toinen toisiaan. Poliittinen vapautuminen tarkoitti myös vapaampaa otetta kansasta. Vaatimukset paremmasta elintasosta ja olosuhteiden parantamisesta tulivat esille kansan taholta. Näin siis tavalliset kansalaisetkin näkivät olosuhteiden muuttuvan ja tilaisuuden tulleen vaatia hallitusta korjaamaan yhteiskunnassa esiintyvät epäkohdat.

1950-luvun lopun tapahtumat olivat alkusoitto koko kommunismin ajan jatkuneelle hampaiden kiristelylle hallinnon ja kansan välillä. Ochabin valinnan jälkeen 1956 Poznanissa puhkesi levottomuuksia, joissa mielenosoittajat vaativat elinolosuhteiden parantamista. Puolan liput ja uskonnolliset hymnit aseinaan, kansa ryhtyi mellakkaan hallitusta vastaan ja jossa poliisin luoteihin kuoli 70 ihmistä ja yli 600 haavoittui. Mielenosoitukset johtivat Ochabin eroon ja hänet korvattiin Wladislaw Gomulkalla.³⁷

³⁶ Lukowski&Zawadzki 260

³⁷ Lukowski&Zawadzki 260, Topolski 287

Ensimmäistä kertaa hallitus oli saanut esimakua mitä kansa voi toiminnallaan aiheuttaa samalla kun mellakoitsijat olivat huomanneet, että heidän toiminnallaan oli sittenkin merkitystä. Gomulkan myötä Puolassa alkoi aikakausi, jota voi kutsua destalinisaatioksi tai ilmapiirin viilentymiseksi. Gomulkan ensireaktio mellakoiden jälkeen oli painaa jarrua ja sallia yhteiskunnan ottaa henkeä. Tämä kriisin jälkeinen liberalisaatio oli tyypillinen ratkaisu kyseiseen tilanteeseen, kuten myöhemmässä käsittelyssä tulemme huomaamaan. Tällä tiettyjen tahojen ja instituutioiden liberalisoinnilla oli myös suuri vaikutus historiankirjoitukseen.

4.2 Josef Pilsudski Adam Prochnikin teoksessa

Vuoden 1957 lähteessä toisen tasavallan historia on kirjoitettu hyvin objektiivisesti, joskin Josef Pilsudskin glorifionti on läsnä, kun puhutaan hänestä ja Puolan kansasta. Lähde on kirjoitettu hyvin kronologiseen muotoon, jossa tapahtumat ja niiden ajankohdat on eritelty selviksi linjoiksi. Mitä taas tulee lähteen tulkintaan Josef Pilsudskista ja Puolan itsenäisyydestä, se ei ainakaan ylistä Pilsudskia itsenäisyyden saavuttamisesta, vaan antaa kuvan koko kansan saavutuksista jokaisella rintamalla ja Puolan alueella. Lähde avaa heti alussa hyvin tarkasti kaikkien eri miehitysalueille toimineista sotilaallisista ja hallinnollisista elimistä, jotka eivät olleet kytköksissä Pilsudskin aiemmin johtamiin POW³⁸-joukkoihin. Lähde kertoo niistä ongelmista joita irrallaan toimivat ryhmittymät kohtasivat valtatyhjiössä, kun suurvallat olivat vetäytyneet Puolan alueilta. Samalla nämä ryhmittymät muodostivat omia paikallisia hallintoja, joiden välinen ristiriita keskushallintoa vastaan kasvoi ennen Pilsudskin saapumista Magdeburgin vankeudesta.³⁹

Lähde siis kuvailee kuinka eri paikoissa itsenäiset ryhmät olivat jo muodostaneet osan Puolaa ja jonka Pilsudski vasta myöhemmin yhdisti. Näin ollen kunniaa Puolan itsenäisyydestä ei anneta pelkästään Pilsudskille vaan koko Puolan kansalle. Sama linja on huomattavissa myös, kun kirja käsittelee Puolan voittoa Neuvostovenäjältä 1920. Siinä Pilsudskille ei myöskään anneta sen suurempaa kunniaa voitosta, kun taas Puolan armeija on se, joka päätyy ylivoimaiseen voittoon ja

³⁸ POW= Polska organizacja wojskowa, joka muodostui Pilsudskin alaisuudessa eri aseellisista ryhmistä ensimmäisen maailmansodan aikana ja jotka taistelivat lähinnä Itävalta-Unkarin rinnalla, mutta joka myöhemmin erkani siitä.

³⁹ Prochnik 5-30

jonka turvin Puolan itsenäisyys säilyy. Täytyy huomauttaa se ero, että Neuvosto-venäjän armeijasta käytetään nimityksiä kenraali Budjonnyin ratsuväki tai Tuchatsevskin armeija, kun taas Puolan armeijan johtajia ei mainita vaan voitokas oli Puolan armeija, ei Pilsudskin armeija.⁴⁰ Myöhemmin esillä olevissa lähteissä Pilsudski saa suuren roolin varsinkin tästä operaatiosta, joka päättyi tähän voittoon, mutta hänen roolinsa nähdään hyvin negatiivisena ja koko armeija kulkee hänen nimensä alaisuudessa, ei Puolan, jolloin myös hän on yksin vastuussa sen teoista ja seurauksista.

Lähteessä Pilsudski kuvaillaan jopa hieman ulkopuoliseksi henkilöksi, joka vain haluaa seurata poliittista peliä hieman sivusta. Samalla lähde antaa myös paljon suuremman roolin Puolan silloiselle hallitukselle. Myöhemmissä lähteissä toisen tasavallan poliittiset- ja taloudelliset epäonnistumiset on vieritetty Pilsudskin niskoille, mutta vuoden 1957 lähteessä syyttelyä ei oikeastaan esiinny. Huomion arvoista on, että puhuttaessa valtiota vaivaavista ongelmista, kirjassa mainitaan aina hallitus tai parlamentti, joka pyrkii etsimään ratkaisun ongelmaan. Kirja siis nostaa kaiken keskipisteeksi hallituksen, joka ongelmista huolimatta pyrkii löytämään ratkaisun, ahdingossa olevaa kansaa varten. Toisaalla kirjassa esiintyvät useasti lauseet, ”eläköön Puola” ja ”kauan eläköön Puolan kansa”, osoittavat hyvin selvästi kansan yhtenäisyyttä.

Lähteen muu sisältö koskien esimerkiksi Pilsudskin myöhempää vallankaappausta ja diktatuuria herättää myös mielenkiintoa kun sitä verrataan muihin kommunistisella ajalla ilmestyneisiin teoksiin joita käsittelem myöhemmin. Kirjan objektiivinen ote kuvata Pilsudskin vallankaappausta ja diktatuuria, sekä pohtia sen hyviä ja huonoja puolia on täysin verrattavissa nykyiseen historiatutkimukseen ja sen esittämiin teorioihin. En tutkimuksessani etsi vastausta siihen lopulliseen totuuteen Pilsudskin toimista, mutta vertaan niitä tässä kohden kirjassa esitettyjä argumentteja käsityksiin joita 2000-luvulla Pilsudskista on esitetty. Vertaamalla käsityksiä voi todeta, että ne ovat hyvin samankaltaisia esimerkiksi pohdittaessa syitä, miksi Pilsudski anasti vallan vuoden 1926 vallankaappauksessa.

Lähde kuvailee vallankaappauksen oikeutetuksi, koska poliittinen tilanne oli muuttumassa ristiriitaiseksi kuten vuonna 1918. Kirja myös toteaa, että Pilsudskin toimet vallankaappauksen

⁴⁰ Prochnik 91-98

jälkeen olivat hyvin neutraalit. Hän ei haalinut valtaa itselleen, vaan nimitti suurimman osan edeltäneistä ministereistä takaisin virkoihin jääden itse taustalle 'vahtimaan' hallituksen tekemisiä.⁴¹ Nykyinen käsitys on hyvin samanlainen, että vuoden 1926 vallankaappaus nähtiin välttämättömäksi pelastaa poliittinen tilanne ja pitää valtio edes jotenkuten toiminnassa.⁴² Kumpikin teos näkee myös Pilsudskin todellisen diktatuurin alkaneen vasta vuonna 1930, jolloin hän vangitutti poliittiset vihollisensa ja siirtyi näin ollen askeleen yli hyväksyttävän rajan. Tätä tapahtumaa vuoden 1957 lähde punnitsee monelta kantilta ja tulee lopputulokseen, että Pilsudskin toimet ennen vuotta 1930 voidaan tulkita olleen hyväksi Puolalle ja sen kansalle. Vuoden 1930 tapahtumat siirsivät kuitenkin Puolan ensimmäistä kertaa sen itsenäisyyden aikana diktatuuriin, joka ei ole suotavaa yleisen demokratian nimissä.⁴³

4.3 Nationalismi valtiossa ja tieteessä

Vuoden 1956 jälkeen historiankirjoituksessa alkoi uusi aikakausi jossa avoimesti esitettiin kritiikkiä menneen vuosikymmenen vääristyneelle historiantutkimukselle ja paljastettiin yliopistoissa opetetun materiaalin valheellisuus. Vaikka kritiikki sallittiin ja menneistä epäkohdista sai sanoa ääneen, hallitus ei kuitenkaan aikonut tinkiä vaatimuksesta että historiankirjoituksen on oltava yhtä hallitsevan ideologian kanssa. Tiukasta marxilaisesta ja neuvostoliittolaisjohtoisesta historiankirjoituksesta oli siis päästy irti, mutta historian piti silti olla yhtä vallitsevan yhteiskunnan ja ideologian kanssa. Tämä näkyi muun muassa siinä, että vuonna 1956 kokoontuneiden historioitsijoiden yhdistyksen kokouksessa kritiikki menneitä aikoja kohtaan toki sallittiin, mutta niiden julkaisu kokouksen ulkopuolisille sallittiin vasta 1970-luvulla.⁴⁴

Näkemyistä ilmapiirin vapautumisesta tukee myös Jerzy Hirszy, joka mainitsee kirjassaan hallituksen hyväksyneen korkeakouluja koskeneen lain, jossa niille taattiin osittainen autonomisuus päättää julkaisuista ja opetettavista aineista vuonna 1956. Opiskelijoille tämä myös

⁴¹ Prochnik 232-247

⁴² Watt 189-195

⁴³ Prochnik 265-266, 373-390

⁴⁴ Grabski 213-215

tarkoitti vapautta päättää osallistumisesta tietyille tunneille ja vapautta muodostaa ryhmiä ja yhteisöjä. Vapautuneisuus ei pelkästään koskenut käytännön opetusta vaan ilmapiirin muutos vaikutti myös akateemiseen tutkimukseen.⁴⁵

Vuoden 1957 lähde on siis hyvin erikoislaatuinen koska se sisältää hyvin positiiviseen sävyyn kirjoitettua historiaa Josef Pilsudskin näkökulmasta. Tämä ei ole yllätys, koska kirjan alkuperäinen versio oli julkaistu vain muutama vuosi Josef Pilsudskin kuolemasta ja hänen diktatuurin loppumisesta. Lähde tukee siis kirjallisuuden käsitystä siitä, että Stalinismin aikainen historiankirjoitus nähtiin niin poliittisen ideologian vääristämänä, että sen käyttö pyrittiin unohtamaan heti tilanteen sen salliessa. Lähteen uudelleen julkaisu myös osoittaa, että vanhan teoksen sisältö oli hyväksyttävämpää kuin sodan jälkeen julkaistu. On hyvin erikoislaatuista, että teos on läpäissyt sensuurin sen Josef Pilsudskia ja nationalismia koskevan sisällön takia.

Vaikka nationalismia ei sanan varsinaisessa merkityksessä hyväksytty sosialistisissa kansantasavalloissa, se ei tarkoita ettei sitä olisi ollut. Totesin edellä lähteen todistavan ainakin sitä, miten huonoa historiantutkimus oli ollut sodan jälkeisellä vuosikymmenellä ja kuinka sen julkaisu osoitti selvästi puolalaisessa yhteiskunnassa vallitsevasta suojasäästä, jolloin oli mahdollisuus julkaista sotien välisenä aikana kirjoitettu kirja. Mielestäni on syytä pohtia nationalismia myös hieman toisesta näkökulmasta ja kysyä: kenelle sen käytöstä on ollut hyötyä ja miksi sotienvälisenä aikana julkaistu kirja annettiin painaa uudelleen?

Ochabin jälkeen valtaan noussut Gomulka oli jokseenkin erilainen näkemyksiltään, kuin häntä edeltäneet Bierut ja Ochab. Gomulka oli istunut vankeudessa stalinismin aikana syytettynä nationalistisista näkemyksistä ja vastustettuaan muun muassa maatalouden kollektivisointia.⁴⁶ Nyt tilanne oli muuttunut Neuvostoliitossa ja hänen nousu takaisin Puolan johtoon oli mahdollinen. Hyvin pian hän jatkoi samalla poliittisella linjauksella, minkä oli aloittanut 1948 ennen joutumistaan syrjään. Hän halusi luoda Puolaan erilaisen sosialismin, sosialismin jolla olisi kasvot. Hänen toimiaan seurattiin tarkasti Moskovasta. Neuvostoliiton arvovaltaa oli jo tarpeeksi koeteltu Jugoslavian tapauksessa ja uuteen irtiottoon ei ollut varaa. Samaan aikaan myös oma

⁴⁵ Hirszt 307

⁴⁶ Kemp-Welch 32

kansa olisi pidettävä poissa kaduilta ja tiivistettävä rivejä valtion sisällä, jotta Neuvostoliitto ei saisi syytä puuttua tilanteeseen. Gomulkan toimesta Puolassa alkoi uusi aikakausi, jossa eroa menneeseen pyrittiin tekemään karkottamalla lukuisia Neuvostoliittolaisia korkea-arvoisia upseereja, vapauttamalla lehdistöä, kirjailijoita ja muita ennen niin tiukan valvonnan alaisia olleita toimijoita ja instituutioita, kuten kirkkoa. Kaikella tällä Gomulka pyrki siis muodostamaan puolalaisen mallin sosialismista, mutta ei irtaantumaan Neuvostoliitosta. Näin ollen Puolan kansaa ja yhtenäisyyttä julistavasta kirjasta oli hyötyä myös hänelle.⁴⁷

On selvää, että Gomulka pyrki puheillaan ja teoillaan vetoamaan kansan yhtenäisyyteen kaikkien tapahtumien jälkeen jo pelkästään sen takia, että tilanne puolassa saataisiin rauhoittumaan. Mutta myös siksi että Neuvostoliiton johto näkisi että Puolan kansa oli Gomulkan hallinnassa. Myös muissa sosialistisissa maissa oli pantu merkille Poznanin tapahtumat ja ymmärretty, että mielenosoituksissa ei pelkästään ollut kyse taloudellisista ongelmista ja pelko mielenosoitusten syttymisestä muissa maissa herätti epävarmuutta.⁴⁸

Ernest Gellnerin esittämä teoria siitä, että nationalismi ideologiana on hyödyllinen vain valtaeliitille joka pyrkii sen avulla ylläpitämään valtaansa ja oikeuttamaan pyrkimyksiään, näyttäisi tässä tapauksessa pitävän paikkansa.⁴⁹ Puolan kansantasavallan johto Wladislaw Gomulkan johdolla pyrki nationalistisin ajatuksin yhdistämään kansan ja muodostamaan sille oman identiteetin, puolalaisen sosialismin.

Ernest Gellnerin näkökulma nationalismiin syntyisestä modernissa valtiossa on saanut osakseen kritiikkiä esimerkiksi Anthony D. Smithiltä koska Gellnerin teoria jaottelee yhteiskunnan karkeasti kerroksiin ja näkee nationalismiin olevan lähtöisin vain ylimmistä kerroksista.⁵⁰

Pohdittaessa Puolan valtionjohtoa Gellnerin teoria pitää hyvin paikkansa, mutta onko mahdollista, että valtaa pitäviä eliittejä olisi useampia? Mielestäni tämä pitää paikkansa, sillä vapauttaessaan olosuhteita yhteiskunnassa, Gomulkan hallinto tuli vahingossa vapauttaneeksi

⁴⁷ Lukowski&Zawadzki 261-263, Goldman&Hannerz&Westin 14

⁴⁸ Kemp-Welch 92

⁴⁹ Gellner 35-38

⁵⁰ Remy 67

myös korkeakouluja koskevia lakeja ja säädöksiä. Näin ollen se muodosti toisen ryhmän tai ryhmittymän jonka valta ei ollut poliittista, mutta joka myös tuli käyttäneeksi nationalismia omien tarpeidensa saavuttamiseksi. Nämä kaksi eliittiä eivät varsinaisesti kilpailleet keskenään, mutta niiden kummankin olemassa olo oli jollain tavoin kiinni kansallisen identiteetin ja nationalismin käytöstä. Käsitteeseen *'tieteellinen eliitti'*, voidaan lukea karkeasti kaikki ei poliittisessa johtoasemassa olleet tutkijat, kirjailijat, professorit ja muut akateemikot, jotka eivät lukeudu valtiolliseen eliittiin.

Kummassakin tapauksessa nationalismi ylläpiti kummankin eliitin olemassaoloa ja vaikka ne eivät varsinaisesti kilpailleet vallasta keskenään, poliittinen eliitti näki tieteellisen eliitin uhkana itsellensä vallan areenalla. Tämän uhan rajoittamiseen valtiollisella eliitillä oli käytössään sensuuri jolla se pystyi kontrolloimaan toisen eliitin toimintaa.

Sensuuriin ja tieteellisen eliitin toimintaan liittyy oleellisesti Benedict Andersonin teoria kirjapainotaidon merkityksestä nationalismille. Hänen mukaansa nationalistiset ajatukset eivät voineet levitä kansan keskuuteen ennen kirjapainotaidon leviämistä koska suullisessa kommunikaatiossa tieto ei voi levitä kovin laajalle ilman että sen sisältö muuttuisi.⁵¹ Valtiollinen eliitti näki siis julkaistavat materiaalit uhkana omalle olemassa ololle ja käytti sensuuria aseenaan kukistaakseen kilpailevan eliitin. Tieteellinen eliitti taas yritti ylläpitää vapauttaan tukeutumalla kansaan ja julkaisemalla kansalliseen historiaan tukeutuvia esimerkkejä myyteistä, tapahtumista ja henkilöistä. Tästä esimerkkinä Josef Pilsudski.

4.4 Kuka tarvitsee historiaa?

Poliittisen valtaeliitin pyrkimys pitää kiinni vallastaan nationalististen ajatusten turvin on hyvin rationaalista, mutta miten tieteellinen eliitti pystyy oikeuttamaan omat pyrkimyksensä kun se jatkuvasti joutuu puolustautumaan valtaeliitin sensuuria kohtaan? Kysymyksen voi myös muotoilla; mihin tai mitä tieteellinen eliitti pyrkii toimillaan saavuttamaan? Vastaus on yksinkertainen ja palaa nationalismin alkujuurille.

⁵¹ Anderson ja kirjapainotaito

Oikeammin voitaisiin kysyä mikä tarvitsee historiaa, eikä kuka. Historia ja historioitsijat on nähty nationalismiin tutkimuksessa skeptisinä ja jopa hyökkäävinä asioiden ja teorioiden kritisoina, mutta myös faktojen ja väitteiden etsijöinä.⁵² On totta että historioitsijat ovat omalta osaltaan olleet yksi suurimmista tekijöistä, jotka ovat muodostaneet kansakunnille niin tärkeitä myyttejä ja rituaalisia tapahtumia kuin sodat ja voitettut taistelut, mutta samalla ne ovat toimineet eräänlaisina suodattimina ja etsineet historiallisia faktoja, joita on verrattu kansojen ja yhteisöjen omiksi mieltämiin muistoihin ja legendoihin.⁵³

Nationalismi tarvitsee siis historiaa, mutta myös kansakunnat eli kansa. Puolan kansantasavallan kannalta historia ja historiankirjoitus on se suodatin, joka pyrkii muokkaamaan ja löytämään ne faktat joiden pohjalle kansallinen identiteetti rakennetaan. Voidaan siis todeta, että kansa tarvitsee historiaa ja jossa historiankirjoituksella on erittäin suuri merkitys siihen, minkälaisena mennyt esitetään nykyisellään. Tästä voimme muodostaa synteesin, joka selventää sitä mikä rooli kahdella eri eliitillä oli Puolan kansantasavallassa. Yhdessä ne muodostivat jonkinlaisen kauhun tasapainon, jossa valtio pyrki vaikuttamaan kansaan sekä tieteelliseen eliittiin suunnatulla sensuurilla. Tieteellinen eliitti pyrki taas ylläpitämään oman roolinsa vetoamalla kansallisen historian faktoihin ja näin ollen tekemään eroa siihen valtaeliitin luomaan uuteen identiteettiin, jolla se pyrki manipuloimaan kansaa.

Historiankirjoitus piti Josef Pilsudskin henkilökulttia modernin puolalaisen yhteiskunnan ja historian vahvimpana myyttinä ja yhtenä tärkeimmistä puolalaisen identiteetin luojaista. Valtaeliitti taas näki Josef Pilsudskin legendan uhkana omalle tulkinnalleen, jossa uusi puolalainen identiteetti Neuvostoliitto myönteisyksineen piti yhdistää sosiaaliseen ideologiaan. Ristiriita valtion ja historiankirjoituksen välillä ja kiista Josef Pilsudskin kultista johti lukuisiin yhteenottoihin valtaeliitin ja tieteellisen eliitin välillä läpi kansantasavallan historian.

⁵² Kumar 10

⁵³ Kumar 12

4.5 Kohti pesäeroa

Adam Prochnikin teoksen patrioottinen sävy oli siis sopiva tuolle ajankohdalle niin hallituksen kuin vuosikymmenen pimennossa olleen historiakirjoituksen näkökulmasta. 1950-luvun lopun kehitys oli alkusoittoa siitä mitä kansantasavallan historia tulisi sisältämään.

Puolalainen historiankirjoitus koki 1950-luvun loppupuolella erikoisen ajanjakson, johon vaikuttivat menneen vuosikymmenen Stalinistinen diktatuuri, mutta myös poliittiset muutokset. Jos ottaa huomioon vuonna 1956 Poznanissa leimahtaneet mellakat ja niihin osallistuneiden mielenosoittajien kantamat liput ja heidän laulamats uskonnolliset hymnit, voidaan todeta että nationalistinen ja isänmaallinen ilmapiiri oli läsnä historianlehtien lisäksi myös mielenosoituksissa jotka vaativat kansalle parempia elinolosuhteita. Liput ja uskonto voivat vaikuttaa hyvin vähäpätöisiltä, mutta niiden symbolinen arvo ei pelkästään korostu siksi, että ne ovat olleet yksi nationalismin kulmakivistä, vaan myös siksi, että koko marxilais-leninistinen ideologia oli pyrkinyt ne hävittämään viimeiset 11 vuotta. Iskulauseet, jotka samaistivat hallituksen sodanaikaisiin saksalaisiin ja neuvostoliittolaisiin miehittäjiin oli osoitus, että kansalaiset alkoivat nähdä oman hallituksen Neuvostoliiton nukkehallitsijoina ja kuilu kansan ja hallituksen välillä kasvoi.⁵⁴ Kahden eliitin kamppailussa ei siis ollut kyse vallasta vaan kansasta, jolle sosialistisen ihannekuvan mukaisesti oli annettu valta. Enää oli ratkaistava kuka hallitsisi kansaa.

5 1960- Luku

5.1 Meidän ja heidän ero selkenee

Tässä luvussa käsittelen puolalaista historiankirjoitusta ja yhteiskuntaa 1960-luvulla kolmen lähteen, vuonna 1962 julkaistun Henryk Jablonskin teoksen sekä kahden vuonna 1968 julkaistun Henryk Zielnskin sekä Andrzej Micewskin teoksen, avulla. Käsittelyssä oleva vuosikymmen muokkasi hyvin pitkälti Puolan kansantasavallan suuntaa niin poliittisesti ja taloudellisesti kuten

⁵⁴ Kemp-Welch 87

myöhemmin käy ilmi. Gomulkan aloittaman uuden suunnan: 'sosialismin jolla on kasvot' tai 'Puolalaisen sosialismin' juurtuminen yhteiskuntaan pääsi tiensä päähän vuonna 1970, kun Gomulka joutui eroamaan ja hänen tilalleen kommunistisen puolueen pääsihteeriksi valittiin Edward Gierek.⁵⁵

Koko vuosikymmenen ajan Gomulka joutui kohtaamaan todellisuuden maan kahtia jakautuneisuudesta, jossa kansa ja valtio olivat erkaantuneet toisistaan ja jossa talouden huono tila syvensi tätä muodostunutta kuilua entisestään ja aiheutti kitkaa yhteiskunnan kaikilla osaluilla. Gomulkan ja valtionjohdon tilannetta kiristivät, Neuvostoliiton uhkaukset puuttua tilanteeseen jos valtiojohto ei saisi otetta kansasta, sekä puolueen sisäiset erimielisyydet ja valtakamppailu, jotka saivat myös absurdeja ja vainoharhaisia piirteitä. Näillä kaikilla edellä mainituilla seikoilla oli omalta osaltaan vaikutusta siihen millaiseksi 1960-luvun yhteiskunta ja sen mukana historiankirjoitus Puolassa muodostui. Vuosikymmen muokkasi myös historiankirjoituksen käsitystä Josef Pilsudskista ja näitä muutoksia analysoimalla lähteistä, voimme luoda käsityksen kuinka suuri vaikutus Josef Pilsudskilla nähtiin olleen niin kansaan kuin koko puolalaiseen identiteettiin.

Ennen varsinaista 1960-luvun käsittelyä, on palattava ajanjaksoon, joka erottaa edellisessä luvussa esitetyn Adam Prochnikin teoksen (1957) ja 1960-luvun ensimmäisen lähteen, Henryk Jablonskin teoksen (1962). Tuo ajanjakson tarkempi analyysi auttaa hahmottamaan sitä tilannetta missä vuoden 1962 lähde ilmestyi, sillä Gomulkan toimeenpanemat muutoksen yhteiskunnassa olivat saaneet uuden suunnan.

Gomulkan politiikan muutos Stalinismin jälkeen oli luonut puolalaiseen yhteiskuntaan vapaamman ilmapiirin, jonka erityislaatuisuutta käsittelemme edellisessä luvussa. Tuota suojasäätä ei kuitenkaan kestänyt kovinkaan kauan, sillä jo vuonna 1958 puolue vaati Gomulkan johdolla 'revisionististen' aineiden poistamista puolalaisesta yhteiskunnasta sekä otteiden tiukentamista politiikassa. Puoluejohdon mukaan revisionistit ja individualistit olivat syyäpääitä Poznanissa käytyihin mellakoihin vuonna 1956 ja olivat näin ollen uhka kansakunnalle. Puoluejohto ja

⁵⁵ Zamoyski 364

Gomulka alkoivat pian painottaa politiikassaan, ettei valtio joka pyrki saavuttamaan kommunismin, voinut hyväksyä oman edun tavoittelijoita ja individualisteja.⁵⁶

Revisionisteiksi leimautuivat myös oppineisto ja heidän mukanaan yliopistot. Näitä aineksia hillitsemään toimeenpantiin uusi sensuurilaki, joka astui voimaan 1958 ja se ulotettiin koskemaan kaikkea julkaistavaa materiaalia, varsinkin yliopistoissa. Syynä tähän oli myös puolueen sisällä syntyneen 'sisäisen opposition' antisemitistinen propaganda, jossa juutalaisten läsnäolon lukeneistossa ja virkamiehistössä nähtiin uhkaavan yhteiskuntaa. Uusi linjaus levitti pelkoa revisionismista yhteiskunnassa ja vihollisia alettiin nähdä kaikkialla.⁵⁷

Edellisessä luvussa käsitelty kahden eliitin malli ja valtiojohdon pelko tiede-eliittiä kohtaan, saivat siis konkreettiset piirteet, joissa uskonnollisuus ja antisemitismi valjastettiin taisteluun, vallasta ja hallinnosta, sensuurin lisäksi. Edellisen vuosikymmenen virheet vapauttaa opetusta ja korkeakoulujen hallintoa oli havaittu ja tilanne pyrittiin korjaamaan säätämällä uusia lakeja ja kiristämällä entisiä.

Liennytykset, joilla pyrittiin ehkäisemään uusia Poznanin mellakoiden tapaisia yhteenottoja kansalaisten ja hallinnon välillä eivät siis kestäneet kovinkaan kauaa. Puolueen uusi linjaus ja sen mukana tuomat uudet tendenssit aloittivat vuonna 1958 ajanjakson, joka pyrki sitomaan kansalaisia entistä tiiviimmin yhteisöksi, sensuurilla, pelottelulla ja propagandalla. Näiden keinojen mukanaan tuomat uudet suuntaukset vaikuttivat pitkään puolalaisessa yhteiskunnassa ja muuttivat ihmisten ajattelutapaa. Keinot, joilla yhtenäisyys pyrittiin saavuttamaan, aikaan saivatkin vastakkaisen reaktion, jossa kansalaisten tyytymättömyys kahlittiin ja, joka myöhemmin purkautui suuremmalla voimalla, kuin kukaan olisi osannut kuvitella.

⁵⁶ Taras 48-49

⁵⁷ Pelczynski 368-369

5.2 Muutokset historiankirjoituksessa

Edellisessä luvussa esitetty Adam Prochnikin lähde on hyvin erikoislaatuinen monestakin eri näkökulmasta ja mielestäni sen esittelemisen tässä tutkimuksessa on hyvin perusteltua. Kuitenkin sen sisältöä voi kritisoida sen suhteen edustaako se täysin kommunistista historiankirjoitusta jos se on kirjoitettu 1930-luvulla. Mielestäni se antaa viittauksen siitä missä tilassa puolalainen historiankirjoitus oli tuona aikana, mutta en kuitenkaan väitä ettei se olisi myös osa historiankirjoitusta. Joka tapauksessa sitä on vaikea verrata sisällöltään muihin tutkimuksessa käsiteltäviin lähteisiin, joten en ole verrannut jatkossa käsiteltäviä lähteitä siihen.

Siirtyminen Stalinismista lyhyen suvantovaiheen jälkeen 1960-luvulle merkitsi suurta muutosta historiankirjoituksessa. Enää tieteen tekemistä eivät vaivanneet tilojen ja henkilöstön puuttuminen, sillä uusi sukupolvi ja sodasta selvinneet oppineet olivat löytäneet paikkansa tiedeyhteisössä. Mainittava on myös, että Gomulkan lyhyen suvantovaiheen aikana moni ulkomailla asunut emigrantti päätti palata Puolaan siinä toivossa, että liennytyksen politiikassa olivat pysyviä. Käytännön tasolla oli siis päästy yli niistä ongelmista jotka olivat tunnusomaisia 1940-luvun lopulle ja koko 1950-luvulle.

Andrzej Grabskin mukaan puolalainen historiankirjoitus alkoi 1950-luvun lopulla saada vaikutteita myös ulkomaisilta historiantutkijoilta. Näistä merkittävin suuntaus, joka rantautui myös Puolaan, oli *Annalismi*. Sen myötä myös metodologia, millä Puolan historiaa alettiin tutkia, muuttui ja tapahtumat alettiin esittää enemmän sosiaalisen näkökulman kautta. Tästä muutoksen ajankohdasta tutkijoilla on hieman eriäviä mielipiteitä.⁵⁸

5.2.1 Annales- koulukunta

Janusz Kuczynskin mielestä Annales koulukunnan vaikutus näkyi selvimmin vasta 1970-luvulla, jolloin historiankirjoituksessa alettiin etsiä keinoja tulkita Puolan historia jatkumona ja soveltaa

⁵⁸ Grabski 216-217

siihen, myös stalinismin aikaista historiankirjoitusta.⁵⁹ Myös Grabski on samaa, että Puolan historia pyrittiin esittämään yhtenä lineaarisena kokonaisuutena, mutta hieman eri syistä. Hänen mielestään Annales- koulukunnan vaikutukset ja muut anglosaksisiin maihin solmitut suhteet näkyivät jo historiankirjoituksessa 1960-luvulle tultaessa. Se miksi Puolan historia haluttiin esittää lineaarisena jatkumona, hän selittää sillä, että vaikka korsettia oli stalinismin jälkeen hieman löysätty, valtion sensuuri edellytti kuitenkin, että julkaistavat historiatulkinnat muodostavat yhtenäisen monolineaarisen kokonaisuuden, jossa irtiottoja ja erilaisia tulkintoja ei sallittu. Hänen mielestään myös ihmiset halusivat lukea ja ymmärtää isänmaansa historian kokonaisuutena tai jonkinlaisena synteessä, kun se stalinismin aikana oli joiltain osin tulkittu toisin tai käännetty pääläelleen.⁶⁰

Grabski viittaa väitteillään siihen, että 1950- luvun lopusta lähtien Puolassa alettiin julkaista lukuisia Puolan historiaa käsitteleviä teoksia, joista useimmat käsitelivät Puolan keskiajan- sekä uudenajanhistoriaa. Uusimman ajan ja 1900-luvun tutkimus yleistyi vasta myöhemmin 1960-luvun lopusta lähtien, jolloin niitä käsitteleviä kirjoja ei vain kirjoitettu, mutta myös julkaistiin. Sensuuri valvoi edelleen kaikkea julkaistavaa materiaalia ja esimerkkinä Grabski huomauttaa, ettei vuonna 1967 Tadeusz Lepkowski kirjoittamaa, Puolan historiaa käsittelevän, teoksen neljättä osaa ei ikinä julkaistu.⁶¹

Kuczynskin mielestä luopuminen vanhasta marxilais- leninistisestä koulukunnasta ja siirtyminen Annales- koulukuntaan saavutettiin vasta 1979 jolloin, historiikirjoituksessa oli selvästi havaittavissa muutos siirtyä selittämään asioita muilla kuin luokkataistelusta johtuvilla syillä.⁶² Muutos, joka puolalaisessa historiankirjoituksessa tapahtui, on selvä mutta syy näihin eri tulkintoihin missä vaiheessa Annales- koulukunnan vaikutus on tullut selvästi näkyviin voi johtua erosta tarkastella julkaistuja kirjoja. Siinä missä Grabski näkee vaikutuksen jo näkyneen muun muassa keskiaikaa koskeneen tutkimuksen lisääntyneenä, hän toteaa että muutakin aineistoa alettiin tutkia vapaammin, mutta sitä ei välttämättä julkaistu. Kuczynski taas näkee uuden suuntauksen alkaneen vasta myöhemmin, jolloin voidaan todistetusti sanoa, että uudenlaisia

⁵⁹ Kuczynski 111

⁶⁰ Grabski 216-217

⁶¹ Grabski 217

⁶² Kuczynski 111-112

kirjoja alettiin julkaista. Mielestäni Kuczynskin väite vuodesta 1979 kuulostaa myöhäiseltä ja oletan, että irtaantumista marxistisesta historiakirjoituksesta on tapahtunut jo aiemmin. Mitä taas tulee Grabskin väitteeseen niin aikaisesta siirtymisestä kun jo 1950-luvun loppussa, epäilen hieman sitäkin. Mielestäni tulkintana siirtymisestä uuteen ei voida käyttää niitä Grabskin mainitsemia teoksia, koska niitä ei julkaistu ennen kuin vasta hieman ennen kommunismin romahtamista. Toisin sanoen niitä ei virallisesti ollut olemassa.

Historiankirjoitus joutui koko kansantasavallan olemassaolon ajan kamppailemaan valtion ylläpitämisen sensuurin kanssa. Tyypillistä koko kansantasavallan ajalle oli Grabskin mielestä se, että historioitsijat niin marxistisen metodologian vastustajat, kuin myötäilijät vaativat historiakirjoituksen ympärillä olleen korsetin löysäämistä ja lopulta kokonaan poistamista.⁶³ Hänen mielestään sensuurin mekanismi puuttua julkaistaviin teoksiin oli yksinkertainen; mitä yleisempää asiaa teos käsitteli, sitä tarkemmin niitä tarkkailtiin ja julkaisemiseen puututtiin. Näin ollen kulttuurihistorian tutkimus sekä oikeudenhistoriaan liittyvät tutkimukset saivat olla rauhassa ilman suurempaa ahdistelua.⁶⁴ Poliittinen historia ja vallitsevaan hallintoon liittyvät tarinat ja teorit pysyivät läpi kommunismin ajan tiukan sensuurin alaisuudessa. Mitä taas tulee niihin ajanjaksoihin ja historiallisiin kysymyksiin, jotka stalinismin ajoista lähtien olivat olleet kiellettyimpien aiheiden joukossa, ei ehkä eniten haluttu vastausta historioitsijoiden joukosta, vaan suuren yleisön taholta.

Puolan yhteiskuntaa kansantasavallan aikana sävyttivät monet sisä- ja ulkopoliittiset kriisit. Niiden takia Puolan kommunistisen puolueen johtajia jouduttiin säännöllisesti vaihtamaan sekä kaduilla ja työpaikoilla esiintyneitä mellakoita lopettamaan. Tällaisten kriisien aikana yhteiskunnassa syntyi keskustelua nykyisyyden ja menneen välillä. Kriisin hetkellä kansalaiset tiivistivät rivejään ja oman isänmaan historiasta ja sen menneisyydestä tuli entistä tärkeämpi elementti taistelussa heidän ja hallinnon välillä. Grabskin mielestä yhteiskunnassa esiintyneet kriisit olivat niitä elementtejä jotka vapauttivat korsettia⁶⁵. Kansalaiset alkoivat nähdä eron heidän ja hallitsevan järjestelmän välillä. Kansallisesta historiankirjoituksesta etsittiin vastausta niihin kysymyksiin joihin hallinto ei ollut valmis vastaamaan ja nationalismi sekä

⁶³ Grabski 216

⁶⁴ Grabski 219-221, 224

⁶⁵ Grabski 228-229

historiankirjoitus nähtiin kytkeytyvän entistä voimakkaammin toisiinsa. Mielestäni tästä historian ja nationalismin yhdistelmästä sekä uudesta tavasta siirtyä tutkimaan historiaa annaleskoulukunnan viitoittaman tien mukaisesti, voidaan havaita eräs niistä mielenkiintoisista muuntautumisista, joihin puolalainen historiankirjoitus mukautui päästäkseen irti sen ympärillä olevasta korsetista.

5.3 Slaavilainen kansalaisuus vai Pilsudski ja puolalaisuus

Grabskin väitettä siirtymästä sosiaalisempaan historiankirjoitukseen jo 1960-luvun alussa tukee vuoden 1962 lähde, jossa yhteiskunnalliset olosuhteet esitetään monessa tapauksessa myös alemman kansanluokan näkökulmasta. Viittaukset työttömiin ja huonoihin elinoloihin läpi koko 1920-luvun osoittaa selvästi muutosta, mikä historiankirjoituksessa oli tapahtunut. Tähän on vaikuttanut edellä mainittu kiinnostus katsoa historiaa alemman sosiaaliluokan näkökulmasta, mutta toki myös kommunismin ajan halveksunta toisen tasavallan hallintoon. Lähteessä huomautetaan esimerkiksi, kuinka kunniakasta itsenäisyyteen johtaneista tapahtumista huolimatta suurin osa kansasta oli työttömänä ja kuinka huonot elinolot olivat tuhotussa maassa.⁶⁶

Ero edeltävien vuosikymmenten historiankirjoitukseen, on nähtävissä, koska niissä tapahtumat ja niihin johtaneet syyt ovat teoksen kulmakiviä. Näin ollen Puolan itsenäistyminen ja Pilsudskin myöhemmin korostetut saavutukset sen tiimoilta, eivät ole niin tärkeässä roolissa. Lähteessä Pilsudskin rooli Puolan itsenäisyyteen saakin erittäin vähäisen merkityksen ja hänet nähdään enemmän pelinappulana joka suurvaltojen tuhotessa toisiaan poukkoili puolelta toiselle milloin ketäkin myötäillen. Lähde myös mainitsee, että tietty osa silloisesta Puolasta⁶⁷ julistettiin jo itsenäiseksi sodan aikana, mutta Pilsudski tai häntä tukeneet ryhmät eivät osallistunut tämän alueen perustamiseen tai hallintaan.⁶⁸

⁶⁶ Jablonski 74-92

⁶⁷ Niin sanottu 'Pieni Puola', joka muodostettiin Varsovan ympärille sotatoimien siirryttyä kauemmas siitä. Tämän alueen johtajuudesta tai sotivien osapuolten tunnustamisesta ei vielä ole päästy selvyyteen.

⁶⁸ Jablonski 38, 42

Lähde ei siis näe Puolan itsenäisyyttä mitenkään Pilsudskin ansiona. Sen sijaan lähde näkee koko Puolan olemassa olon ja itsenäisyyden jotenkin itsestään selvyytensä, kun se luettelee syitä ensimmäiseen maailmansotaan ja sen jälkeen käytyihin rauhanneuvotteluihin. Se muun muassa toteaa, että kaikille suurvalloille oli selvää, ettei Itä-Eurooppaan saada rauhaa ilman itsenäistä Puolaa.⁶⁹

Tämä viittaus Puolan olemassaolon oikeutukseen ja kirjan alussa Slaavilaisuutta tutkistellut näkemys siitä, mitä Puola oikeastaan oli, on yksi 1960-luvun historiankirjoituksen peruspilareista.⁷⁰ Myöhemmissä 1960-luvun lähteissä tämä Slaavilaisuuden ja Puolan korostaminen näkyy jo hyvin selvästi. Vuoden 1962 lähteessä Pilsudskin roolia Puolan itsenäistymisessä ei nähdä mitenkään erikoisena. Mielenkiintoista on havaita kuitenkin se, miten Pilsudskin paluuta Magdeburgin vankeudesta ja hänen nimittämistä valtion päämieheksi luonnehditaan. Lähteen mukaan se, että Pilsudski, josta oli jo tuolloin havaittavissa diktaattorisia piirteitä, oli jo ennen sodan päättymistä vangittu ja viety Saksaan. Tämä helpotti itsenäistyneen Puolan politiikan järjestämistä. Myöhemmin kun lähde puhuu Pilsudskin paluusta, se huomauttaa että tämän oli helppo ottaa valta käsiinsä kun hänen aseellinen järjestönsä sekä tukijat olivat ulottaneet lonkeronsa ja vaikutusvaltansa hallintoelimiin jo hänen poissa ollessaan. Tähän kirja vielä lisää, että erilaisten järjestöjen tarkoituksena oli soluttautua Puolan poliittiseen vaikuttamiseen. Näistä järjestöistä kirja mainitsee vapaamuurarit ja entisen Liettualaisen ylhäisön, jonka läsnäolon Puolan politiikasta voi nähdä jo pelkästään sukunimien perusteella. Kirja ei esitä suoraa viittausta siihen, mutta haluaisin muistuttaa että Pilsudskin suku oli lähtöisin Liettuasta ja kuului maan aatelisiin⁷¹

Mitä näillä esille nostetuilla viittauksilla haluttiin kertoa? Selvää on, että suhtautuminen Pilsudskiin oli negatiivista, mutta hänen liittäminen viittauksiin ulkomailta tuleviin ryhmittymiin ja vapaamuurareihin, jotka pyrkivät soluttautumaan Puolan hallintoon on aivan samaa retoriikkaa jota käytettiin Puolalaisessa yhteiskunnassa 1960-luvulla.

⁶⁹ Jablonski 50-74

⁷⁰ Jablonski 13, 34-35

⁷¹ Jablonski 113-115

5.4 Negatiivisen nationalismin esiinnousu

Nationalismin jakaminen positiiviseen ja negatiiviseen, itseään korostavaan ja toisia syrjivään, kategoriaan on osattu analysoida siitä lähtien kun nationalismi- termiä alettiin soveltaa. Negatiivisen nationalismin ääriesimerkki, rasismi, oli ilmiönä kiistetty, mutta erittäin tavallinen sosialistisissa maissa.

Nimittäin 1960- luvun puolalaista yhteiskuntaa leimasi rasistinen ja juutalaisvastainen ilmapiiri. Niiden lietsojaksi muodostui Mieczyslaw Moczar, jonka juutalaisvastainen kampanja käänsi puolalaisen yhteiskunnan pääläelleen 1960-luvun puolivälistä alkaen. Nämä toimet olivat jo kuitenkin alkaneet aikaisemmin ja käsiteillä olevan lähteen julkaisuajankohtana juutalaista syntyperää olevat muun muassa poistettiin armeijasta. Voidaan siis sanoa, että juutalaisiin ja heidän oletettuihin verkostoihin suunnattu epäily ja vihanmielisyys olivat jo alkaneet 1960-luvun alussa. Epäilykset salaliitoista seurasivat toinen toisiaan ja kehittyivät lumipalloefektin tavoin.⁷²

On hyvin vaikea selvittää, mitkä asiat johtivat mihinkin, mutta selvää oli että yhteiskunnassa vallitsi ennen kuulumaton epäilyksen tila. Syytökset satelivat ympäriinsä. Niiden todellista pohjaa oli vaikea selvittää, sekä niistä puolustautuminen oli mahdotonta.

Tomaszewski esittää hyvän esimerkkinä puolassa vallinneesta ilmapiiristä, kun Israelin käymää sotaa Lähi-Idässä vuonna 1967, kuvailtiin ”meidän juutalaistemme voittona heidän (Neuvostoliiton tukemista) arabeista”. Yhteiskunnassa alkoi näkyä yhä selvempiä merkkejä Neuvostoliiton vastaisuudesta ja vihollisuudesta, mutta samaan aikaan myös Neuvostoliiton tukijat hallituksessa näkivät vihollisia myös siellä missä niitä ei aina edes ollut.⁷³

Moczarin sisäinen oppositio ulotti epäilykset salaliitoista juutalaisten lisäksi myös opiskelijoihin, jotka puolustivat juutalaisten oikeuksia kaduilla ja yliopistoissa. Myös kulttuuri ja tiede-elämä olivat epäilyksen kohteena, sillä niissä juutalaiset olivat hyvin edustettuina. Samalla Moczarin oli

⁷² Tomaszewski 74

⁷³ Tomaszewski 74-75

helppo naamioda antisemitismi ja syytökset 'revisionismin' piikkiin, jonka kitkemistä Gomulka oli vaatinut jo 1958. Kuten luvun alussa mainitsin, kymmeniä tuhansia juutalaista syntyperää olevia henkilöitä erotettiin puolueesta, tiede- ja kulttuurielämästä sekä valtionhallinnosta. Näistä suurin osa muutti tai pakotettiin muuttamaan ulkomaille.⁷⁴

Juutalaisvähemmistöön kohdistuneen hyökkäyksen aikaansaama poliittinen tilanne herättää väkisinkin kysymyksen Marxilais- Leninismin peruspilarin internationalismin olemassaolosta kommunistisessa Puolassa. Oliko mitään sellaista, kuin internationalismi edes koskaan ollutkaan? Jerzy Tomaszewskin tulkinta nationalismista kommunistisessa Puolassa ei kiistä sitä ettei internationalismia olisi ollut ainakin teoriassa, samoin kuin marxismi-leninismin opissa. Hän kuitenkin toteaa, että vaikka nationalismi on sosialistisen opin mukaisesti kielletty ja sen olemassa oloa ei tunnustettu, nationalismi on yksi keino, millä valtaa pitävä hallinto hakee tukea kansalta.⁷⁵

Analysoidessani 1960-luvun alun historiankirjoitusta ja siihen vaikuttaneita yhteiskunnallisia muutoksia, on helppo havaita jakautuneisuus. Mutta ketkä jakaantuivat kahtia ja oliko näissä jaoissa päällekkäisyyksiä? Tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että nationalismi voidaan jakaa yhteiskunnalliseen- ja etniseen nationalismiin. 1960- luvun Puolassa nämä kaksi olivat läsnä ja omalta osaltaan aiheuttivat sen, että kokonaisuutta on myös hieman hankala ymmärtää monesta näkökulmasta. Vuoden 1962 lähteessä Henryk Jablonski käyttää hyväksi Leninin, Marxin ja Engelsin teorioita ja mainitsee, että Puola ei voi olla itsenäinen ennen kuin kaikki Slaavit tukevat toisiaan.⁷⁶ Hän myös viittaa Leninin sanoneen ensimmäisen maailmansodan aikaan, että kaikilla kansalaisuuksilla, myös Puolalla on oikeus olemassa oloon.⁷⁷

Mielestäni Jablonskin esille nostamat tulkinnat Marxilais- Leninistisistä teorioista tulkita nationalismia ja kansojen oikeutta olemassaoloon on hyvä esimerkki siitä, miten nationalismi, kansa tai valtio nähtiin. Kirja siis omalta osaltaan tukee sitä käsitystä joka oli kommunististen maiden virallinen linja siitä, että kaikki kansallisuudet ovat erillisiä ja niillä on oikeus vapauteen,

⁷⁴ Zamoyski 360-361

⁷⁵ Goldmann&Hannerz&Westin 14

⁷⁶ Jablonski 13

⁷⁷ Jablonski 34-35

mutta ne muodostavat yhdessä jotain vielä suurempaa, joka tässä tapauksessa kulkee kaikkien slaavien yhteisönä joka kuvitellaan yhtenäiseksi, eikä siitä voi erottautua. Samaan aikaan hallituksen antisemitistiset toimet ja vähemmistöjen vastaisuus pyrkivät korostamaan puolalaista identiteettiä, jolla he pyrkivät pönkittämään myös omaa valtaansa. Samalla he kuitenkin rikkoivat sen yhteisön, joka edellä mainittiin elävän sovussa. Tässä valtion ohjaamassa ja sensuurin tarkastamassa ajatusmallissa ei ollut tilaa individualisteille eikä Josef Pilsudskille.

Tämän valtion esille tuoman erottelun jälkeen kansan oli helppo myös ulottaa erottelu heihin ja meihin ja kohdistaa se nimenomaan Puolan kansan ja Neuvostoliiton välille. Kysymys: onko viholliseni vihollinen itseni ystävä ja mikä rooli Josef Pilsudskilla oli historiankirjoituksen kannalta kansan ja valtion erottelijana, saa vastauksen ja selvemmat piirteet kahdessa muussa 1960-luvun lähteessä.

6 Täydellinen välienselvittely

6.1 Vanhasta uuteen

Taloudellinen tilanne oli kohtalainen läpi 1960-luvun, mutta se huononi merkittävästi vuosikymmenen loppua kohden. Gomulkan suosio oli kääntynyt laskuun ja revisionisteja syyttävä politiikka ja syyllisten etsiminen kääntyi myöhemmin myös itse Gomulkaa vastaan. Joidenkin teorioiden mukaan Moczarin kampanjan tarkoitus ei ehkä niinkään ollut korostaa puolalaisuutta, vaan syrjäyttää puolueen sisällä ja valtion tärkeissä elimissä vaikuttavien juutalaisten ryhmittymät. Neuvostoliitossa juutalaisvastainen toiminta nähtiin puolalaisuutta korostavana linjana, jolloin se myös vaikutti Neuvostoliittolaisvastaiselta nationalismilta. Gomulka joutuikin 'hyvitykseksi' ja lojaaliuden merkiksi lähettämään puolalaisia joukkoja tukahduttamaan Prahan kansannousua. Näiden tapahtumien jälkeen lukeneisto ja opiskelijat eivät enää sitoutuneet puolueen linjaan, vaan demonstroivat avoimesti sitä vastaan.⁷⁸ Tämä muutos ja vuosikymmenen lopun tapahtumat näkyvät selkeästi nationalismin esiinnousussa historiankirjoituksessa.

⁷⁸ Hirsz 311-312

Vuonna 1957 julkaistu Adam Prochnikin lähde, edusti vielä sotaa edeltävää 'Pilsudskilaista' historiankirjoitusta, kuten Henryk Jablonski mainitsee. Hänen oma teoksensa voidaan lukea niin sanotuksi kokeilevaksi teokseksi, jossa itesesensuuri ja vanhat Stalinistiset luokkajaot näkyvät vielä. Kun verrataan Jablonskin koko teosta kahteen seuraavaan lähteeseen, jotka ovat kummatkin julkaistu vuonna 1968, voi selvästi havaita, että Pilsudski sekä häntä tukevat puolueet leimataan porvarillisiksi oikeistomielisiksi.⁷⁹ Edellä käsittelin jo sitä, miten historian näkökulma oli muuttunut enemmän sosiaalipoliittiseksi, mutta myös se, että vallasta taistelevat ryhmät jaettiin selvästi porvarillisiin ja vallankumouksellisiin. Tämä jako luokkayhteiskuntaan ja taisteleviin sosiaalisiin ryhmiin oli ominaista stalinistisen aikakauden historiatulkinnoille.⁸⁰

Vuoden 1968 lähteissä ei enää ole viitteitä vanhasta stalinistisesta tyylistä selittää kaikkea luokkien taisteluna, vaan kehiin on astunut selvästi kansallisempi tulkintatapa, jossa Puolan ja sen kansan tekemät ratkaisut pyritään liittämään johonkin suurempaan kontekstiin, kuten maan ulkopoliittikkaan ja maailman taloustilanteeseen. Syitä näihin muutoksiin analysoin tuonnempana.

6.2 Pilsudski, puolesta ja vastaan

Henryk Zielinskin teoksessa vuodelta 1968 Pilsudski nähdään ennemminkin yksilönä, jonka toimia analysoidaan ja pohditaan. Hänen politiikkaansa pyritään näkemään hänen itsensä aikaansaamana ja 1920-luvun loppua luonnehditaan puhtaasti diktaattoriseksi. Toisin kuin Jablonskin vuoden 1962 lähteessä, jossa Pilsudskin taustavoimiksi luetaan usein armeija jossa hänellä oli suuri auktoriteetti. Myös hallitusta luonnehdittiin Pilsudskin sätkynukeksi, ja jolla hän pyrki esittämään demokraattista parlamentarismia. Näistä esimerkkinä lähteessä on se, että siinä on siirrytty käyttämään puhtaasti yksikkömuotoa ja Pilsudskin tekemät päätökset ovat puhtaasti hänen omiaan. Esimerkiksi Pilsudskin käymä henkilökohtainen keskustelu Magdeburissa, jossa lähde kertoo hänen luvanneen saksalaisille tekevänsä kaikkensa estääkseen Neuvosto-Venäjän valtapiirin laajenemisen edemmäs länteen.⁸¹

⁷⁹ Jablonski 173, 136-137, 94-102

⁸⁰ Grabski 208

⁸¹ Zielinski 100

Toinen merkittävä huomio koskee Pilsudskin idän politiikkaa. Jablonskin teoksessa vuoden 1920 sota Neuvostovenäjää vastaan on nähty hallituksen ja Pilsudskin yhteisenä päätöksenä⁸², kun taas Zielinskin teoksessa idän politiikka luetaan täysin Pilsudskin omaksi päätökseksi.⁸³ Tämän lisäksi huomionarvoista on pohtia kirjan esittämää syytä, miksi Pilsudski ryhtyi sotaan Neuvostovenäjää vastaan. Tässä tutkimuksessa käsiteltävissä lähteissä syyt tähän operaatioon vaihtelevat, mutta useimmiten se luonnehditaan imperialistiseksi, jossa Pilsudskin oli tarkoitus muodostaa vapautetuista Liettuasta, Valko-Venäjältä ja Ukrainasta Puolaan liitetty federaatio. Vuoden 1968 lähteessä punnitaan myös teoriaa, jossa Pilsudski olisi halunnut muodostaa näistä edellä mainituista valtioista puskurivyöhykkeen kommunismille.⁸⁴

Vaikka tässä lähteessä punnitaan kahden mahdollisen teorian välistä eroa (imperialismi/federaatio vs. itsenäinen puskurivyöhyke), on se silti konkreettinen merkki pohtia Pilsudskin toimia myös ulkopuolelta tulevien vaikutusten kannalta. Myöskään häntä ei kritisoida suoralta kädeltä siitä tekikö hän oikein vai väärin puuttuessaan toisten maiden asioihin. Perustelen tätä myös sillä, että vuoden 1920 sota kuului niihin historiankirjoituksen tabuihin, jotka oli laissa säädetty erillisen tarkkailun kohteeksi.⁸⁵ Lähde toteaa myös, että oli syy tähän hyökkäykseen mikä tahansa, oli se antivenäläistä toimintaa.⁸⁶ Kaikesta huolimatta vuoropuhelu Pilsudskin toimista oli alkanut ja niihin johtaneita syitä pohdittiin eri näkökulmista.

Toinen vuoden 1968 lähde on Pilsudskin suhteen hieman jakautunut. Käytän sanaa jakautunut, koska kirjassa esitetty retoriikka on hyvin erikoislaatuista, ja paljon jää lukijan tulkinnan varaan, mitä kirjoittaja haluaa teoksellaan esittää. Andrzej Micewskin kirja joka on enemmän Pilsudskin henkilökuvaus, kuin historianteos antaa Pilsudskista kuvan jonkin asteisena sankarina ja kulttihahmona, mutta jonka politiikka oli katastrofaalista. Teoksen alussa Micewski kertoo Pilsudskin taustasta ja elinkaaresta ennen Puolan itsenäistymistä ja jatkaa hänen glorifiontia luettelemalla hänen sodan aikaisia saavutuksia ja auktoriteettia johon luotettiin sekavassa tilanteessa 1918 hänen palattuaan Magdeburgin vankeudesta. Micewski käyttää myös hyvin

⁸² Jablonski 165

⁸³ Zielinski 102

⁸⁴ Zielinski 110-111

⁸⁵ Hirs 302

⁸⁶ Zielinski 111

erikoislaatuista termiä, hän nimittäin puhuu Pilsudskista 'legendana', kenelle oli helppo luovuttaa valta.⁸⁷ Teoksen alussa hän myös mainitsee Pilsudskin yhteydessä, kuinka nationalismilla ja patriotismilla ylläpidetään ja rakennetaan Puolaa.⁸⁸

Tämän kaltaisten termien ja lausuntojen läpäisy sensuurista jossa koko sotienvälinen aika ja varsinkin Pilsudski nähtiin vastavallankumouksellisena sekä diktaattorisena henkilönä ihmetyttää suuresti. Selitystä siihen, miksi Pilsudski nähdään niin legendaarisena, henkilö pohdin jäljempänä. Mutta syytä siihen, miten kirja on läpäissyt sensuurin, on tarpeen pohtia tässä yhteydessä. Edellä jo mainitsin Micewskin kirjan jakautuvan kahtia suhtautumisessaan Pilsudskiin. Mielestäni juuri se on syy miten kirja on saanut julkaisuluvan. Siihen onko tutkijalla itsellään ollut sympatioita Pilsudskiin tai hänen legendaansa on vaikea sanoa, mutta kirjan jälkimmäinen puolisko, missä Pilsudskin maine suorastaan romutetaan poliittisten päätösten ja tekojen osalta, voidaan tulkita pyrkimykseksi pysyä sensuurin luomissa rajoissa.

Micewskin teoksen jälkimmäinen osa nimittäin syyttää Pilsudskia melkeinpä kaikesta Puolaa kohdanneista vastoinkäymisistä sotien välisenä aikana. Se muun muassa toteaa, että kaikki Pilsudskin poliittiset toimet aina 1900-luvun alusta asti päättyivät katastrofiin, eikä hänellä ikinä ollut suuripiirteistä suunnitelmaa mistään, vaan hän luovi aina kulloisenkin tilanteen mukaan. Esimerkiksi epäonnistunut idänpolitiikka muodostaa federaation Ukrainan ja Venäjän väliin olisi tuhonnut koko Puolan ja vain jostain ihmeellisestä syystä näin ei käynyt.⁸⁹ Kirja ei ainakaan suoranaisesti viittaa tuolla ihmeellä Varsovan edustalla käytyyn taisteluun 'Veikselin ihmeeseen', jolla tarkoitetaan puolalaisen ratsuväen murskavoittoa Neuvostovenäjän armeijasta, joka vuonna 1920 uhkasi vallata Varsovan ja sen mukana koko Puolan.

Mielestäni Micewskin teoksesta on vaikea tulkita sen perimmäistä tarkoitusta, siitä mitä kirjoittaja on halunnut tässä retoriikalla sanoa. Se on kuitenkin helppo tulkita että kirja sisältää erittäin voimakkaita tulkintoja Pilsudskista sekä puolesta että vastaan. Vaikka positiiviset tulkinnat liittyvätkin pelkästään Pilsudskin maineeseen ja hänen romanttiseen kuvitelmaan itsenäisestä Puolasta, niiden vaikutusta tai syytä on helpompi etsiä 1968 Puolassa vallinneesta

⁸⁷ Micewski 15, 32

⁸⁸ Micewski 5-9

⁸⁹ Micewski 36-39

ilmapiiristä, joka myös oli hyvin kahtia jakautunut. Joka tapauksessa, mielestäni teoksen jälkimmäinen ja Pilsudskin toimia kriittisesti pohtiva osa, on sallinut kirjan julkaisun. Ehkä kirjoittajalla on ollut samankaltaisia romanttisia haaveita yhtenäisestä Puolasta, mutta hän on myös ajatellut tulevaa uraansa. Liian positiiviseen sävyyn kirjoitettu teos olisi hyvinkin voinut tietää loppua tieteelliselle uralle.

6.3 Saksalaisviha, talous ja kansallinen identiteetti

Edellisessä luvussa mainitsin pohtivani jäljempänä miksi Micewski esittää Pilsudskin niin legendaarisena hahmona. Syy on mielestäni hyvin yksinkertainen ja viittaa myös toiseen yhteiskunnassa olleeseen ajankohtaiseen ilmiöön. Nationalismin tulkinnoissa ollaan yksimielisiä siitä, että yhteiskunnan kohdatessa kriisin, sen omasta järjestelmästä pyritään löytämään syy vallitsevaan tilanteeseen. Esimerkkejä tästä on esittää lukuisia ja yksi niistä on juutalaisten vaino Saksassa 1900-luvun alusta lähtien, jolloin heitä syytettiin milloin mistäkin.⁹⁰ En pohdi tässä sen suurempaa syy yhteyttä myöskään siihen miksi juutalaiset olivat myös kommunismissa usein se ryhmittymä ketä syytettiin milloin mistäkin. Tämä ilmapiiri oli hyvin laajalle levinnyt myös 1960-luvun Puolassa. Toinen hyvin tärkeä asia nationalismiin kriisissä olevan yhteiskunnan kannalta on John Hutchinsonin teoria siitä, että vähemmistö tai sorretty ryhmä ei voi saada laajaa kannatusta menneisyyden myyteille ellei yhteiskunta ole kriisissä.⁹¹ Tämä voidaan tulkita myös siten, että Puolan kansa tarvitsi kriisin hetkellä yhteisen symbolin tai myytin joka yhdistäisi heidät kriisin hetkellä. Pilsudski ja hänen legendansa voidaan nähdä jopa eräänlaisena etnosymbolina yli kansallisten rajojen. Hänhän oli liettualainen, mutta jolla oli puolalaiset sukujuuret. Tämän lisäksi hän oli alun alkaen aatelinen, josta tuli työläinen ja myöhemmin sotilas. Lisäksi häneen kulminoitui erittäin syvästi vuoden 1920 sota Puolan ja Neuvosto-Venäjän välillä, mikä kansallisesti merkitsi puolalaisille lopullista erottautumista Venäjästä sotaa edeltäneestä miehityksestä. Mutta mikä tämä kriisi sitten oli ja mistä kaikki sai alkunsa?

Vuonna 1968 asiat puolalaisessa yhteiskunnassa olivat luisuneet siihen pisteeseen, ettei kriisi enää ollut vältettävissä. Oli enää ajan kysymys missä ja miten tunteet purkautuisivat. Tällä kertaa sen laukaisi Varsovan kansallisessa teatterissa esitetty kansalliskirjailija Adam Mickiewiczin

⁹⁰ Armstrong 2001, 184-185 (teoksessa understanding nationalism)

⁹¹ Hutchinson 2001, 82 (Samassa)

Puolan venäläismiehityksestä tsaarin aikana kertovan näytelmän esittäminen. Tämä näytelmän esitykset kiellettiin teatteriyleisön isänmaallisten tunteenpurkausten vuoksi. Vastalauseena opiskelijat alkoivat mellakoida Varsovan yliopistolla ja tämän seurauksena Moczarin johtama turvallisuuspoliisi pidätti tuhansia opiskelijoita. Lukuisa määrä opiskelijoita myös erotettiin yliopistosta.⁹²

Yliopistoon ja opiskelijoihin kohdistunut hyökkäys sai muutamat tunnetut kirjailijat, kuten Kolakowskin ja Kisielewskin kirjoittamaan hallituksen vastaisia pamfletteja, joissa kritisoitiin maan tilaa ja sitä kuinka sensuuri oli tukahduttanut puolalaisuuden⁹³. Tällaisten pamflettien kirjoittaminen johti kirjailijoiden pahoinpitelyyn ja uusiin mielenilmauksiin. Tilanne sai huomiota myös ulkomailla, kun Ranskalainen *Le Monde*-lehti pääsi haastattelemaan mellakoihin osallistuneita.⁹⁴

Puolueen sisällä opiskelijat ja lukeneisto nähtiin revisionisteina ja Moczarin toimesta joidenkin opiskelijamellakoiden johtajien esitettiin olevan juutalaista syntyperää. Tämä taas lisäsi propagandaa juutalaisia kohtaan. Lisäksi saksalaisen revansionismin pelko syytti näitä juutalaisia mellakoitsijoita siitä, että he olivat ottaneet vastaan käskyjä Saksasta ja syyllistyivät näin ollen maanpetturuuteen.⁹⁵

Mellakoista syytettynä olivat siis revisionistien lisäksi myös Saksasta käsin vaikuttavat kätyrit, jotka nähtiin toimivan juutalaistaustaisten kanssa. Tästä Saksaan kohdistuneesta vihanmielisyydestä 1960-luvulla on esimerkkejä myös esillä olleissa lähteissä. Esimerkiksi puhuttaessa Pilsudskin 1920-luvun lopussa ja 1930-luvun alussa harjoittamasta vihanmielisestä politiikasta Neuvostovenäjää kohtaan, kritisoidaan sitä, ettei Pilsudski kiinnittänyt huomiota Saksan taholta leviävään aggressioon.⁹⁶ Se että teokset syyttävät Pilsudskia siitä ettei se ottanut huomioon Saksan aggressiivista uudelleenvarustautumista, ei ole mitenkään yllättävää. Yllättävää on kuitenkin huomata miten samanlaista retoriikkaa kirjassa käytetään, kuvailemaan

⁹² Zamoyski 361

⁹³ Kansalliskirjailijana Mickiewiczin teokset ovat verrattavissa Aleksis Kiven tai Elias Lönnroonin teoksiin, joissa kansallisuus ja isänmaanrakkaus ovat merkittävässä roolissa.

⁹⁴ Kemp-Welch 149-150

⁹⁵ Zamoyski 362

⁹⁶ Zielinski 159

maailmansotien välistä aikaa, kuin myös ajankohtaisessa yhteiskunnassa. Myös syytökset Pilsudskin ja Gomulkan välillä ovat hyvin samantapaiset.

Myös talous oli esillä. Vuoden 1968 lähteissä, Pilsudskia kritisoidaan romanttisten haavekuvien muodostamisesta, mutta jolla ei ollut mitään käsitystä tai halua puuttua maassa vallitsevaan huonoon taloustilanteeseen.⁹⁷ Puolan kansantasavallan taloustilanne oli kohentunut hiljalleen läpi 1960-luvun. Loppua kohden tilanne kuitenkin huononi ja Gomulkaa syytettiin taloudesta mitään tietämättömäksi ja jonka unelma toisenlaisesta tiestä sosialismiin oli toiminut hetken, mutta epäonnistunut.⁹⁸ Kumpikin kuvaus on lähes identtinen.

Zielinskin teoksessa 1920- ja 1930-lukujen huonosta taloustilanteesta syytetään myös Saksaa eikä pelkästään Pilsudskia. Lähde on paikoitellen hyvin vihanmielinen saksalaisia kohtaan. Myös muihin kansallisuuksiin ja vähemmistöihin liittyen lähteestä löytyy viittauksia. Esimerkiksi vuoden 1930 vaaleja edeltävät pidätykset ja Pilsudskin johtaman *Sanacja* ryhmittymän toimet vastustajien syrjäyttämiseksi ovat Pilsudskin diktatuurin toinen puoli. Tätä toimintaa lähde kuvailee vähemmistöjä syrjivänä. Samoin kuin ukrainalaiset ja liettualaiset pyrittiin pitämään poissa politiikasta pidätyksin ja epäämällä äänioikeus.⁹⁹ Tällä kommentilla on ehkä pyritty herättämään huomiota ajankohtaisena olevaan juutalaisiin kohdistuvaan vähemmistöpolitiikkaa kohtaan.

Vuonna 1970 Puolan ja Länsi-Saksan suhteet paranivat ja vanha revansismin pelko hävisi liittokansleri Willie Brantin vierailtua Puolassa. Ulkopoliittisia suhteita oli alettu jo lämmittelemään 1960-luvun puolella, kun huomattiin Neuvostoliiton aktivoineen oman ulkopoliitiikkansa. Tästä huolimatta vuoden 1968 lähteestä voidaan todeta saksalaisvastaisuuden olleen vielä merkittävää. Kummassakaan vuoden 1968 lähteessä 1930-luvun lopun tapahtumia ja Saksan hyökkäystä Puolaan ei vieritetä Pilsudskin syyksi, vaan pikemminkin korostetaan Hitlerin roolia kaiken pahan alkuna.¹⁰⁰ Micewskin teoksessa syy vieritetään Länsimaiden syyksi. Vaikka hänen mielestään *Sanacja* hallinnon toimet ulkopoliitikassa 1930-luvulla olivat todella huonot, on

⁹⁷ Micewski 45-46, Zielinski 141-142

⁹⁸ Pelczynski 385

⁹⁹ Zielinski 145-153

¹⁰⁰ Zielinski 102-109

suurempi vastuu Hitlerin valtaanpääsystä Länsimailla.¹⁰¹ Zielinskin teoksen lopussa kuvataan tarkasti koko Saksan hyökkäys Puolaan vuonna 1939, mutta Neuvostoliiton mukanaolosta hyökkäyksessä ei mainita.¹⁰²

Kokonaisuutena 1960-luvun historiankirjoituksesta voidaan todeta, että se siirtymä pois jäykästä ja syyttelevästä tavasta kirjoittaa ja pohtia historiaa tapahtui juuri tällä vuosikymmenellä, eikä vielä 1950-luvun lopussa. Vasta vuoden 1968 lähteissä on huomattavissa vuoropuhelua, jossa Pilsudskiin liittyviä tapahtumia uskalletaan punnita myös toisesta näkökulmasta. Tapahtumista pyritään muodostamaan myös kokonaisuus, jossa otetaan huomioon myös Puolan ulkopuolelta tulevia vaikutuksia. Luvussa käsitellyt tapahtumat 1960-luvun Puolasta ovat osaltaan vaikuttaneet siihen miten historiaa kirjoitettiin, mutta myös hyvin vahvasti teosten sisältöön mitä asioita on nostettu esille ja kuinka ne on muotoiltu.

Mielestäni sillä että ajankohtaisia asioita on pystytty nostamaan esille sekä heijastamaan niitä historianlähteistä, on kaksi merkitystä. Ensinnäkin asioita ja epäkohtia yhteiskunnassa on haluttu nostaa esille, jotta niihin olisi mahdollista saada muutosta, mutta myös tutkijan on vaikea olla kirjoittamatta niistä, sillä hänen on mahdotonta irtaantua paikasta ja tilanteesta mistä hän tutkimusta tekee. Sitä kumpi näistä edellä mainituista huomautuksista on vaikuttanut enemmän toiseen, on toisaalta vaikea sanoa.

6.4 Vuosikymmen päättyy mellakkaan

Ulkopoliittisesti Gomulka oli ansainnut luottamuksen takaisin Neuvostoliitolta lähettämällä puolalaisia joukkoja kukistamaan Prahan kansannousua 1968. Ulkomailla Puolan mukana oloa ei katsottu hyvällä ja pahin takaisku tuli maan sisältä. Nuorelle opiskelijasukupolvelle sekä lukeneistolle hallituksen päätös tukea Neuvostoliittoa tsekkoslovakian kansannousun kukistamisessa oli viimeinen pisara.¹⁰³

¹⁰¹ Micewski 130

¹⁰² Zielinski 195-203

¹⁰³ Lukowski&Zawadzki 266-267

Kemp-Welch huomauttaa, että poliittisesti Prahan kansannousun kukistaminen ja Neuvostoliiton avoin hyökkäys kapinoivan liittolaisen kimppuun muodosti maailmansotien jälkeisen ajan yhden tärkeimmistä virstanpylväistä. Ensinnäkin ulkosuhteissa oli palattu Kuuban-kriisin tapaiseen kriisiherkkään tilaan, jossa länsimaat ja NATO joutuivat uudelleen arvioimaan Neuvostoliiton aggression myös neutraaleita maita kohtaan. Varsovan liiton sisällä Prahan kansannousu antoi aiheita osoittaa mieltä myötätunnosta tsekkoslovakialaisia kohtaan, mutta myös omien intressien ajamiseksi. Kemp-Welch toteaaakin, että kansannousun kukistaminen aktivoi opiskelijat ja lukeneiston, sekä myös Neuvosto-Ukrainassa vaatimaan maan vapauttamista itsenäiseksi. Mellakoita esiintyi myös Moskovassa.¹⁰⁴

Lähettämällä sotilaita Tsekkoslovakiaan Gomulka oli voittanut vain hetken lisääntymistä. Taloudellinen tilanne Puolassa oli heikentynyt 1960-luvun loppua kohden. Elintarvikkeiden hinnat olivat nousussa ja niiden saatavuudessa oli ongelmia. Tämä johtui siitä yksinkertaisesta syystä, että maatalousmaana Puolan ulkomaanviennistä suurin osa koostui maataloustuotteista, joista saatavat tulot olivat romahtaneet vuosina 1968-1969 huonojen sato vuosien takia. Tämän lisäksi Gomulkan taloudellinen visio teollistuneesta yhteiskunnasta ja omavaraisesta elintarviketuotannosta oli vain utopia, sillä 1960-luvun alun innostuksen jälkeen teollisuuden panostetut varat eivät olleet johtaneet mihinkään. Samaan aikaan maataloudessa kärsittiin tuotantovälineiden ja lannoitteiden puutteesta, mikä taas osaltaan johti huonoihin satoihin.¹⁰⁵

Tutkimuksessani käyttämä kirjallisuus on yhtä mieltä siitä, että Gomulkan tekemä päätös nostaa elintarvikkeiden hintaa 12. päivä joulukuuta 1970 oli poliittinen itsemurha. Ajankohta päätökselle ei olisi voinut olla huonompi, juuri kun kansalaiset olivat valmistautumassa vuoden suurimpaan juhlaan. Päätös korottaa hintoja ei enää uponnut kansalaisiin, joiden mielestä yhteiskunnan tila oli muutenkin sietämätön. Tämä johti mellakointiin työväestön keskuudessa Gdyniassa 17. joulukuuta 1970.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kemp-Welch 172-173

¹⁰⁵ Pelczynski 396-403

¹⁰⁶ Lukowski&Zawadzki 267, Kemp-Welch 180-184

Gomulkan voimankäyttö mellakoiden lietsomiseksi, joissa turvallisuuspoliisin luoteihin kuoli arviolta 44 henkeä¹⁰⁷ ja yli tuhat haavoittui, yllätti jopa Neuvostoliiton johdon. Sen mielestä Gomulka oli ylittänyt valtuutensa käskiessään avoimen voimankäytön mellakoivia telakkatyöläisiä kohtaan. Tämän seurauksena Neuvostoliiton johto esitti Gomulkan siirtämistä pääministerin tehtävistä syrjään ja tilalle vaihdettiin 20. päivä joulukuuta Edward Gierek.¹⁰⁸

7 Vastakohtien vuosikymmen

7.1 Opetusta propagandalla

Edellisen luvun lopussa kuvailin tilannetta mihin Puolan kansantasavallan 1960-luku päättyi ja samalla Wladislaw Gomulkan toimikausi. Tilanne, jossa uudeksi kommunistipuolueen pääsihteeriksi ja Puolan pääministeriksi valittiin Edward Gierek, oli hyvin samantapainen kuin reilu vuosikymmen aikaisemmin, jolloin Gomulka astui valtaan. Kansan osoitettua mieltä, ylimitoitettut voimatoimet olivat johtaneet muutoksiin puolueen johtajuudessa ja tilanteen rauhoittamiseksi uuden pääministerin oli luvattava helpotuksia niin elinoloihin kuin politiikkaankin. Gomulkan tavoin, Gierek päätti painaa jarrua ja hiljentää vauhtia astuttuaan puolueen johtoon vuonna 1970.¹⁰⁹

Gierekin valtakaudella hallitus päätti ottaa uuden toimintatavan siirtyä sosialismista kohti kommunismia. Gomulkan viitoittama tie, sosialismista jolla on kasvot, oli osoittautunut epäonnistuneeksi ja tällä kertaa hallitus päätti Gierekin johdolla kohdistaa voimavarat sinne, missä ongelmia oli esiintynyt läpi 1960-luvun eli koululaitoksiin. Aloitettiin kampanja jossa marxismi-leninismien ja sosialismin opetus kouluissa nähtiin tärkeimmäksi keinoksi muuttaa kansalaisten näkökulma myönteiseksi siihen ideologiaan mihin Puola oli sitoutunut.¹¹⁰

Sattumaa vai ei, mutta tutkimukseni 1970-lukua koskeneista lähteistä kaksi sattuu juuri olemaan näitä teoksia, jotka analysoivat maailmansotien välistä aikaa pikemminkin yhteiskunnallisesti

¹⁰⁷ Luvun uskotaan olevan huomattavasti aliarvioitu

¹⁰⁸ Kemp-Welch 186

¹⁰⁹ Kemp-Welch 192-194

¹¹⁰ Hirsz 314-315

kuin poliittisesti. Näiden kahden lähteen sisältö koskien Pilsudskia on hyvin suppea, koska pääpaino näissä teoksissa on eri yhteiskuntakerrosten, sekä niihin koskeneiden muutosten analysoiminen. Niistä on kuitenkin löydettävissä viitteitä paluusta yksiselitteiseen tulkintaan, jossa 1960-luvun lopun vertailevaa suhtautumista ei enää käytetä.

Vuonna 1973 julkaistussa Janusz Zarnowskin teoksessa Pilsudskia käsitellään hyvin suppeasti ja hänen toimet nähdään yhteiskuntaa riistävänä, aliarvostavana ja despoottisena. Hänen kerrotaan ylläpitävän epänormaalia järjestystä ignoroiden työläiset ja maanviljelijät vaikka nämä yhdessä muodostivat melkein kolme neljännessä Puolan väkiluvusta. Lisäksi teos viittaa Pilsudskin sanoneen Puolan olevan liian hauras ja epävakaa, jotta yhteiskunnallisia kokeiluja voisi tehdä, ja oikeuttaneen tällä syyllä tiukan ja diktatorisen politiikkansa.¹¹¹

Marian Drozdowskin vuonna 1972 julkaistussa teoksessa, jonka näkökulmat ovat myös yhteiskuntalähtöisiä, on Pilsudskia ja hänen toimintaansa arvosteltu hyvin jyrkästi. Pilsudskille ja muille sotienvälisille merkkihenkilöille on jaettu omat kappaleet kirjan lopussa, jossa heitä ja heidän suhdettaan yhteiskuntaan pohditaan. Pilsudskin ansioiksi kirja listaa katastrofaalisen ulkopoliittikan ja armeijan modernisoimattomuuden, joka johti Puolan tuhoon 1939. Lyhyessä Pilsudskia koskevassa kappaleessa on huomautettu hänen saamasta legendan maineesta, jonka hän sai vain siksi, ettei sekasortoisessa yhteiskunnassa osattu olla kriittisiä häntä kohtaan. Pilsudskista ja Puolan itsenäistymisestä kirja antaa kaiken kunnian maailmansodalle ja Bolshévikkien vallankumoukselle, jonka turvin Puola sai itsenäisyyden, ei Pilsudskin. Pilsudskin toimista talouden osalta, kirja ei pelkästään tyydy toteamaan, ettei hän tiennyt asiasta mitään, vaan hän myös tuhosi nekin vähäiset mahdollisuudet mitä puolalaisella yhteiskunnalla olisi ollut.¹¹²

Mielestäni tämä suunnanmuutos Pilsudskia ja koko 1920- ja 1930-luvun yhteiskuntaa kohtaan voidaan selittää edellä mainitulla hallinnon pyrkimyksellä palata etsimään, sitä alkuperäistä tietä kohti kommunismia, josta 1960-luku monenlaisilla poliittisilla ja yhteiskunnallisilla irtiotoilla oli poikennut. 1970-luvun alussa hallitus pohti syitä vuosien 1968 ja 1970 mielenosoituksiin ja

¹¹¹ Zarnowski 278, 294, 297, 302, 304

¹¹² Drozdowski 287-293

syytti Gomulkan lisäksi yhteiskuntaan pesiytynyttä liberaali- ja porvarismielistä lukeneistoa sosialismista irtaantumisesta. Syyksi tähän he mainitsivat oman edun tavoittelun ja yrityksen horjuttaa valtaa pitävän järjestelmän.¹¹³

Syy siihen, miksi teokset myös antavat stalinistiselle kaudelle tyypillisen syyttävän ja yksiselitteisen vastauksen kaikkiin sotienvälistä yhteiskuntaa vaivanneisiin ongelmiin, löytyy uudesta tavasta perehdyttää kansalaiset sosialismiin. Jerzy Hirszin mukaan uusi opetusmenetelmä ei pelkästään ohjannut kansalaisia takaisin sosialismin tielle, vaan antoi pelkästään yhden vaihtoehdon tulkita sitä. Näin ollen pyrkimys saavuttaa kommunismi ja siihen liittyvät nykyiset ja menneet tapahtumat esitettiin yksiselitteisinä ja kyseenalaistamattomina.¹¹⁴

Mielestäni tämä on hyvin looginen tulkinta hallituksen pyrkimyksistä karsia niitä erilaisia tulkintoja ja vaatimuksia, joita 1960-luvun yhteiskunnassa esitettiin ja joiden nojalla yhteiskunta haarautui vaikka nationalisessa mielessä se yhdenmukaistui. Edellä mainituilla teorioilla on ilmeisesti pyritty myös aktiivisesti häivyttämään Pilsudskin legenda, joka 1960-lopussa alkoi esittää kansalaisille yhä suurempaa kansallista myyttiä ja joka uhkasi vääristää valtiovallan luoman yhtenäisen uuden identiteetin.

On myös mielestäni palattava pohtimaan edellisissä kappaleissa esillä ollutta tiede-eliittiä ja sen toimintaa. Edward Gierekin suhtautuminen koululaitoksiin ja näin ollen tiede-eliittiin näyttäisi olevan varsin toisenlainen kuin edeltäjänsä. Siinä missä edellisellä vuosikymmenellä toteutetut koululaitoksiin kohdistuneet säädökset ja kiristetyt lait eivät olleet tuoneet haluttua tulosta, Gierekin valtakaudella koko koululaitos valjastettiin palvelemaan vain ja ainoastaan poliittisia tavoitteita. Jerzy Hirszin huomautus uudesta opetusmenetelmästä jossa kaikki esitettiin kyseenalaistamattomasti, on historiankirjoituksen kannalta toiminut varsin tehokkaasti. Uusi menetelmä kontrolloida tiede-eliittiä sisältäpäin ei pelkästään ahdistanut sitä nurkkaan vaan tuotti myös puolueelle sen haluamia tuotteita puolalaisesta identiteetistä, jotka olivat lähimpänä Neuvostoliittolaista ideologiaa sitten Stalinin kuoleman.

¹¹³ Taras 109-110

¹¹⁴ Hirsz 315

7.2 Historiaa sensuurilla

Kaksi muuta 1970- lukua koskevaa lähdeäni ovat vuodelta 1979. Verrattuna kahteen aiempaan 1970-luvun lähteeseen, Henryk Wereszynskin ja Josef Buszkon teokset ovat kirjoitettu puhtaasti historiallisista näkökulmista, eivätkä yhteiskunnallisista kuten edelliset. Erikoisuutena Wereszynskin teoksessa on se, että se on käännetty englannin kielelle. Kirja on kuitenkin alkuperäiskieleltään puolankielinen ja sen kustantaja on sama kuin suurimmassa osassa muissakin lähteissä eli Wydawnictwo Naukowe. Lähde on siis relevantti, kun sitä verrataan muihin lähteisiin, mutta se antaa mielenkiintoisen näkökulman siihen minkälaisia erikoispiirteitä on haluttu antaa julki ulkomaisille lukijoille, joille englanninkielinen käännös on tarkoitettu.

Wereszynskin teoksessa suurimpana erikoisuutena on se, että teoksessa puhutaan hyvin useasti Puolan tapahtumista ja niiden kytköksistä muiden valtioiden tapahtumiin ja toimiin. Tämä on varmasti hyvin ymmärrettävää, koska kirja oli tarkoitettu Puolan historiaa esitteleväksi teokseksi ulkomaille. Ensimmäiseksi haluan nostaa esille lähteessä kuvatun vuoden 1920 sodan syitä ja seurauksia. Teos ei nimittäin mainitse Pilsudskia, eikä sodan dramaattista päätöstä lainkaan, vaan luonnehtii hallituksen käyneen sekavalla tavalla sotaa, jossa Puola pyrki turvaamaan Ukrainassa, Valko-Venäjällä ja Liettuassa asuvien vähemmistö puolalaisten oikeudet.¹¹⁵

Syyksi vuoden 1920 sotaan ja Puolan sekavaan tilaan heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen teos mainitsee Englannin, joka vastusti näiden alueiden luovutusta Puolalle neuvoteltaessa rauhasta ja uusista rajoista. Kirjan mukaan Englanti toimi näin, koska halusi voimatasapainon säilyvän mantereella Ranskan, Saksan ja Puolan välillä. Ranska nimittäin oli Puolan liittolainen ja liian vahvan Puolan muodostaminen olisi heikentänyt Saksaa ja samalla vahvistanut Ranskaa.¹¹⁶

Mielenkiintoinen huomio kohdistuu myös heti maailmansodan jälkeen Puolan alueella vielä olleisiin saksalaisiin joukkoihin. Kirjan mukaan länsimaat eivät halunneet Saksan vetävän

¹¹⁵ Wereszynski 548

¹¹⁶ Wereszynski 549

joukkojaan pois Puolan alueelta, koska pelkäsivät puna-armeijan mukana Eurooppaan leviävää sosialismia.¹¹⁷

Tällä viittauksella on mielestäni haluttu herättää länsimaissa mielikuvia toisen maailmansodan aikaisesta saksalaismiehityksestä ja saada länsimaat tuntemaan ehkä syyllisyyttä siitä, että ne omaa etua tavoitellessaan polkevat itsenäisen maan oikeuksia. Retoriikan läsnäolo Wereszynskin kirjassa on huomattavaa, mutta sitä kautta on mielenkiintoista analysoida teoksia, jotka olivat tarkoitettuja pelkästään Puolan rajojen sisäpuolelle.

Edelliseen lähteeseen liittyvissä huomioissa ei suoranaisesti puhuta Pilsudskista. Mielestäni ne ovat kuitenkin oleellisia havainto ja niitä tulee pohtia hieman tarkemmin. Tämä siksi, että Puolaan tarkoitetuissa kirjoissa ei mitään tämän kaltaista teorioita ollut. Jos Wereszynskin teosta verrataan toiseen vuonna 1979 julkaistuun Josef Buszkon lähteeseen, siinä vuoden 1920 sota mainitaan puhtaasti Pilsudskin toimeenpanemana hyökkäyksenä, jossa tarkoitus oli muodostaa Ukrainasta, Liettuasta ja Valko-Venäjistä federaatio. Tarkemmin sanottuna teos tulkitsee Pilsudskin suunnitelmana olleen 'Puolan uudelleen muodostaminen kuten se oli vuonna 1772'.¹¹⁸

Verrattaessa näitä kahta lähdettä toisiinsa ja etsittäessä niistä viittauksia Pilsudskiin, voidaan todeta että Buszkon teos on hyvin suorasanaainen, suppea ja kertoo vain oleellisimmat asiat. Teoksessa ei esiinny lainkaan samanlaista vuoropuhelua erilaisten teorioiden mahdollisuudesta, mitä vuoden 1968 lähteessä. Oliko historiankirjoitus suuntaamassa taas 1960-lukua edeltävälle tasolle?

Andzej Grabskin puolalaista historiankirjoitusta käsittelevässä teoksessa ei ole mitään mainintaa suunnanmuutoksesta, mutta Jerzy Hirszin Puolan poliittista historiaa tutkivasta teoksesta saattaa löytyä vastaus. Nimittäin vuonna 1975 julkaisuja koskevaa sensuurilakia tiukennettiin hallituksen ehdotuksesta. Tämä nähtiin tärkeäksi keinoksi ehkäistä mielenosoituksia, joita oli odotettavissa talouden ja elinolojen taantumisen takia. Lakia oli tiukennettu jo ennen tätä koskemaan kaikkea julkaistavaa materiaalia muun muassa kirjoja ja esitelmiä. Vuoden 1975 tiukennettu laki ulotettiin

¹¹⁷ Wereszynski 543

¹¹⁸ Buszko 261

koskemaan myös kaikkea korkeakouluissa julkaistavaa materiaalia kohtaan. Esimerkiksi yliopiston päästötodistuksen saamiseksi lopputyöt piti tarkastuttaa erillisellä sensuurilautakunnalla. Sensuuri koski kaikkea kirjallisuutta, myös runoja ja lauluja. Lain ulkopuolelle jäivät ainoastaan tarkastetusta materiaalista tehdyt referaatit.¹¹⁹

Tällä asetuksella, jolla hallitus pyrki pitämään ohjat käsissään sekä ehkäisemään 1960-luvulla esiintyneiden mellakoiden kaltaiset tapahtumat¹²⁰, oli dramaattinen vaikutus Puolan tiede-elämälle. Hirsz toteaa myös historiankirjoituksen olleen erittäin tarkan seurannan alaisena. Esimerkiksi kaikki kritiikki Puolan kansantasavaltaa kohtaan oli kielletty ja toista tasavaltaa (1918-1939) koskeva materiaali oli hyvin valikoitua. Yksittäiset maininnat kielletyistä aiheista tai tapahtumista saattoivat johtaa kirjan painoluvan saamatta jäämiseen. Näitä yksittäisiä aiheita olivat esimerkiksi AK:aan¹²¹ liittyvät viittaukset. Toisen maailmansodan aikana saksalaisten ylläpitämistä keskitysleireistä ei myöskään saanut kirjoittaa.¹²²

Tämä selittää ainakin osittain sitä suppeaa tapaa kirjoittaa Pilsudskista Josef Buszkon lähteessä. Buszkon teos ei myöskään mainitse mitään Pilsudskista ja toisen tasavallan taloudesta, josta kuitenkin muissa lähteissä on mainittu. Buszko tyytyy toteamaan, että Pilsudskin suorittaman vallankaappauksen vuonna 1926 talous oli jo alkanut kohentumaan ja ettei sitä voida lukea ainakaan Pilsudskin saavutukseksi.¹²³ Toisen tasavallan talouteen liittyviä ongelmia ei siis ainakaan hänen teoksessaan nähty johtuvan Pilsudskin politiikasta. Mielestäni tiukentunut sensuurilaki on saattanut vaikuttaa myös tässä tapauksessa. Nimittäin Puolan talous oli 1970-luvun alun kasvun jälkeen joutunut taas ongelmiin maailmanlaajuisen öljykriisin vuoksi. Joten itsesensuuri tällä vuosikymmenellä olisi voinut hyvinkin varoittaa kirjoittajaa puuttumasta historiallisiin tapahtumiin, jotka ovat ajankohtaisia myös ympärillä olevassa yhteiskunnassa.

Wereszyskin lähde ei myöskään kritisoi suoranaisesti Pilsudskia huonosta talouden tilasta toisessa tasavallassa, mutta sen sijaan syytökset osoitetaan ulkovaltoja kohtaan. Teoksessa

¹¹⁹ Hirsz 299-300

¹²⁰ Kirjallisuus ei suoranaisesti aiheuta mellakoita, mutta hallitus oli oppinut edellisen vuosikymmenen tapahtumista minkäläinen potentiaali ja voima lukeneiston eli ns. tiede-eliitin- ja koululaitosten sisällä piili.

¹²¹ Armia Krajowa, eli toisen maailmansodan aikana puolalaisista koostunut ja Puolan alueella toiminut maanalainen vapautusarmeija joka taisteli Saksalaisia miehittäjiä, mutta myös Neuvostoliittolaisia vastaan.

¹²² Hirsz 302

¹²³ Buszko 301

kovimmat syytökset kohdistuvat Saksaan kohtaan, jonka vihamielisen ulkopolitiikan ja rajojen sulkemisen takia Puolan talous oli lähes koko sotien välisen ajan ongelmissa.¹²⁴ Syy näihin tulkintoihin on helppo löytää 1970-luvun yhteiskunnasta, jossa Puolan hallitus syytti herkeämättä länsimaita öljykriisistä, joka oli vaikuttanut rankasti myös sosialististen maiden talouksiin.

Nämä kaksi erilaista tulkintaa toisen tasavallan taloudellisista ongelmista, joissa ongelmaksi ei ainakaan suoranaisesti nähdä Pilsudskia, ovat erittäin poikkeavia muista lähteistä. Mielestäni edellä mainitsemani tulkinnat sensuurista ja mahdollisuudesta syyttää muita on otettu teoksia kirjoittaessa huomioon. Varsinkin Wereszynskin teoksessa sitä mahdollisuutta, että länsimaiden harteille voidaan kasata kaikki vastuu myös menneistä tapahtumista, on käytetty hyväksi. Puolan joutuminen sotaan 1939 nähdään teoksessa myös jonkinlaisena seurauksena maailmaa koetelleesta talouslamasta, jonka länsimaat aiheuttivat. Kirjan mukaan Puola ei päässyt enää jaloilleen tuon laman jälkeen ja oli siksi helppo uhri Saksan kaltaiselle valtiolle, jonka vihamielisyys Puolaa kohtaan sotienvälisenä aikana oli kaikille tunnettua.¹²⁵ Useissa muissa lähteissä tämä Puolan joutuminen sotaan ja tappio toisessa maailmansodassa on vieritetty Pilsudskin syyksi, mutta myöskään Buszko ei mainitse mitään tämän kaltaista omassa lähteessään.

7.3 Öljykriisi muuttaa kaiken

Olen edellisistä luvuista poiketen jättänyt syvemmän analyysin Puolan kansantasavallan tilasta Edward Gierekin aikana, luvun loppuun. Tämä siksi, että en ole halunnut toistaa jokaisessa luvussa samanlaista tulkintatapaa käsillä olevasta vuosikymmenestä, koska jollain tapaa ne ovat hyvin samanlaisia. Kuten aiemmat luvut ja Gomulkan virkakausi, myös Gierekin johtajuuden lopettivat katumellakat ja yhteiskunnan ajautuminen taloudelliseen ja poliittiseen sekasortoon. On kuitenkin tärkeää käsitellä ne yleisesti luvun lopussa, jotta tutkimuksessa käytetty lineaarinen ajatusketju olisi hahmotettavissa ja myöhemmät tapahtumat paremmin ymmärrettävissä.

¹²⁴ Wereszynski 561

¹²⁵ Wereszynski 588-589

Maailmanlaajuisen öljykriisin aiheuttamat ongelmat alkoivat näkyä Puolan taloudessa 1970-luvun lopussa. Tämä eteenkin siksi, että Gierekin talouteen kohdistama uhkapeli oli alun nousukauden jälkeen epäonnistunut ja valtion ulkomainen velka oli kasvanut räjähdysmäisesti. Tämän seurauksena hinnat olivat nousseet rajusti ja valtion säätelemien elintarvikkeiden kohdalla paine korottaa hintoja oli yritetty siirtää, muistaen hintojen korotusten aiheuttamat ongelmat 1960-luvun lopussa. Hallitus näki olevansa kuitenkin pakotettu nostamaan hintoja vuonna 1980.¹²⁶

Tästä elintarvikkeiden hintojenkorotuksesta käytettiin hallituksen sisällä nimitystä: 'operaatio hinta'. Tähän operaatioon oli valmistauduttu paremmin kuin vuosikymmen aikaisemmin. Siihen kuului muun muassa niiden ryhmittymien poissulkeminen, jotka edellisellä kerralla olivat lietsoneet kansaa kaduille. Tämä tapahtui kutsumalla heidät jo vuonna 1976 asepalvelukseen.¹²⁷ On mielenkiintoista huomata, miten vakavasti Gierekin hallinto otti nämä opiskelijat ja lukeneiston, koska oli siirtänyt heidät syrjään jo vuosia aikaisemmin. Tällä kertaa ei siis haluttu ainakaan heidän innostavan kansaa barrikadeille. Tämän kaltaisen avoimen offensiivin suorittaminen tiede-eliittiä kohtaan ei jätä enää epäilystä siitä, että valtio näki sen olemassaolon vaarallisena itselleen ja pyrkimyksilleen.

Myös muunlainen toiminta kuten pahoinpitelyt ja murhat opiskelija-aktiiveja kohtaan, lisääntyivät 1970-luvun lopussa ja niillä pyrittiin pitämään heidät kurissa.¹²⁸

Ongelma ei kuitenkaan ratkennut sillä, että lukeneisto pyrittiin hiljentämään. Tällä kertaa hallituksen liika kiinnostus tiede-eliittiä kohtaan kostautui sillä, että vastaan nousivat työläiset, joiden mellakointi uusi keino vastustaa hallituksen despotiaa tuli Gierekille ja puolan johdolle täytenä yllätyksenä. Työläiset olivat nimittäin omaksuneet uuden taktiikan vastustaa hallituksen despotiaa. Sen sijaan että, he olisivat marssineet kaduille ja olleet avoimia maaleja mellakkapoliisille ja sotilaille, he käynnistivät lakon ja vaativat hallituksen edustajia saapumaan paikanpäälle kuulemaan vaatimukset. Tällainen istumalakko pantiin käyntiin Gdanskissa, sen jälkeen kun elintarvikkeiden hinnankorotukset oli julkistettu. Tällaisen tilanteen edessä Gierek ilmoitti olevansa neuvoton ja jätti eronpyyntönsä. Gierekin antauduttua ja työläisten istumalakon

¹²⁶ Lukowski&Zawadzki 272

¹²⁷ Kemp-Welch 206

¹²⁸ Kemp-Welch 214

nauttima suuri kannatus kansan keskuudessa, ei jättänyt hallitukselle muuta ratkaisua kuin hyväksyä ja allekirjoittaa lakkoilijoiden vaatimukset hintojen korotusten perumisesta sekä vapaan ammattiliiton luomisesta.¹²⁹

Adam Zamoyskin mielestä Gdanskissa järjestetty lakko oli maailman ensimmäinen 'työläisten lakko', joka pystyi saavuttamaan sen, minkä sosialismi asetti elinehdoksi kommunismille. Työläisten yksinvallan.¹³⁰ Työläiset olivat ensimmäistä kertaa voittaneet hallituksen, ilman että kukaan kyseenalaistaisi heidän voittoa. Myöhempi tulkinta on antanut käsityksen että vuoden 1980 tapahtumat aloittivat sen tapahtumasarjan joka johti sosialismin romahtamiseen ainakin Puolassa. Nuo tapahtumat myös aikaansivat sen viimeisen notkahduksen mihin puolalainen historiantekijä joutui 1980-luvun alussa, siinä pitkässä aaltomaisessa liikkeessä, ja jonka huipulla ja pohjassa se koko kansantasavallan ajan joutunut kulkemaan.

8 Erikoisen vapauttava 1980-luku

8.1 Sotatilan jälkeinen vapautuminen

Jerzy Topolskin mukaan Gdanskin lakkoilijoiden vaatimus vapaan ammattijärjestön perustamisesta ajoi niin Solidaarisuus-ammattijärjestön, kuin hallituksen pirulliseen epäluottamuksen kierteeseen. Tällä kierteellä hän tarkoittaa niitä toimia, joita kumpikin osapuoli pyrki saavuttamaan 'ennen' kuin olisi liian myöhäistä. Solidaarisuus- liikkeen osalta tämä tarkoitti vapaata ilmapiiriä jossa sen annettiin toimia ja rekisteröidä jäseniä. Hallituksen osalta taas kyse oli siitä, kuinka kauan ihmiset olisivat tyytyväisiä annettuihin myönnytyksiin, ennen kuin uudet mielenilmaukset puhkeaisivat.¹³¹

Kumpikaan osapuoli ei siis luottanut toiseen vaan yritti käyttää jäljellä olevan ajan mahdollisimman hyvin hyödyksi. Solidaarisuus-liike pyrki rekisteröimään jäsenikseen mahdollisimman monia, jotka vaativat politiikan muutosta Puolan kansantasavallassa. Näin ollen

¹²⁹ Zamoyski 371

¹³⁰ Zamoyski 371

¹³¹ Topolski 294

se ei pelkästään ollut vapaa työläisten ammattiliitto, vaan järjestö johon kuului muun muassa kirjailijoita ja opettajia. Näin ollen Puolaan oli muodostunut ensimmäinen sosialistisen diktatuurin kyseenalaistanut organisaatio, jonka vaatimuksiin kuului vallitsevan järjestyksen muuttaminen ja kansalaisten vapauttaminen Neuvostoliiton ja Puolan kansantasavallan ikeestä.¹³²

Hallitus ei katsonut hyvällä, kun kommunistisen puolueen kolmesta miljoonasta jäsenestä miljoona erosi puolueesta ja samaan aikaan solidaarisuus-liikkeessä rikottiin 10 miljoonan jäsenen raja. Tämä ei myöskään miellyttänyt Moskovaa, joka näki tilanteen uhkaavana ja päätti puuttua tilanteeseen. Puolan hallitukselle lähetetyssä uhkauksessa vaadittiin toimia, joilla hallitus hajottaisi solidaarisuus-liikkeen, tai Neuvostoliitto olisi pakotettu sotilaallisiin toimiin järjestyksen säilyttämiseksi Puolassa ja koko Itä-Euroopassa. Tämän uhkauksen edessä puolueen uusi pääsihteeri kenraali Wojciech Jaruzelski julisti Puolaan joulukuussa 1981 sotatilan, jonka seurauksena koko yhteiskunta ajettiin umpioon jossa asiat selvitettäisiin perin pohjin. Yli 6000 henkeä pidätettiin, heidän mukanaan solidaarisuus-liikkeen johtaja Lech Walesa, kuin myös entinen puolueen johtaja Edward Gierek. Sotatila kesti aina vuoden 1983 heinäkuuhun asti.¹³³

8.2 Pilsudski, Jaruzelskin esikuva

Historiankirjoitus, kuten myös koko yhteiskunta olivat lähes pysähdyksissä koko sotatilan ajan. Sen päättymisen merkitsi historiankirjoituksen pitkän aaltoliikkeen loppumista ja Andrej Grabskin kuvaileman poliittisen korsetin riisumista historiatieteen ympäriltä. Tuo korsetti, joka oli koko kansantasavallan ajan puristanut, välillä tiukemmin ja välillä löysemmin, historiankirjoitusta oli omalta osaltaan antanut myös joitain tunnusomaisia piirteitä puolalaiselle historiankirjoitukselle, joiden myötä sitä on myös helpompi analysoida.¹³⁴

Kalervo Hovin tulkinnan mukaan Pilsudskin legenda nousi vahvasti esiin puolalaisessa yhteiskunnassa 1970-luvun lopulla.¹³⁵ Mielestäni tämän nousun voi nähdä vertauksena vuoden

¹³² Lukowski&Zawadzki 274

¹³³ Lukowski&Zawadzki 276-277

¹³⁴ Kemp-Welch 327-328

¹³⁵ Hovi 197

1918 sekasortoisesta tilasta, jossa valtiolla ei ollut yhtenäistä johtoa eikä suuntaa mihin mennä. Myös tilanne 1980-luvun poliittisen kriisin seurauksena oli samankaltainen, sillä Puola ja puolalaiset olivat jakaantuneet selvästi kahtia. Heidän ja meidän välinen ero oli saanut konkreettiset piirteet kun valtion sisällä oli kaksi vallasta kiistelevää ryhmittymää. Tilanne, johon Puola oli joutunut 1980-luvun alussa, muistutti selvästi ajankohtaa, jossa Pilsudski saapui Magdeburgin vankeudesta 1918 poliittisesti sekasortoiseen Puolaan rauhoittamaan ja yhdistämään kansan. Kommunistinen historiankirjoitus ei yhdessäkään lähteessä ole kiistänyt sitä tosiasiaa, että Pilsudskin nimittäminen valtion johtajaksi 1918 oli yhdistänyt ristiriitaisen kansan. Tilanne oli nyt samanlainen, siitäkin syystä että Neuvostoliiton uhka oli edelleen samanlainen kuin vuonna 1918. Siitä lähteissä ei mainita.

Robert Zuzowskin artikkeli nationalismista ja Itä-Euroopan muutoksista 1900-luvun lopulla nostaa esille yhteneväisyyksiä Josef Pilsudskin ja Wojciech Jaruzelskin välillä. Hänen mukaansa nationalismin läsnäoloa ei voi kiistää kommunismissa ja hyvän esimerkin nationalismin käytöstä ja historian yhdistämisestä saa analysoimalla kenraali Jaruzelskin retoriikkaa hänen julistaessaan sotatilan. Zuzowskin mukaan, Jaruzelskin pitämät puheet pyrkivät välttämään Marxismi-Leninismin fraseologiaa ja sen sijaan tukeutumaan isänmaahan vetoaviin fraaseihin. Zuzowskin mielestä Jaruzelski pyrki systemaattisesti luomaan kuvan, jossa hänet ja Josef Pilsudski voitaisiin samaistaa toisiinsa. Olivathan kummatkin olleet armeijan ja isänmaan palveluksessa ja omalta osaltaan kaapanneet vallan ja puolustelleet sitä valtion ja kansan etuna.¹³⁶

Jaruzelskin voidaan siis sanoa käyttäneen kansallista historiaa avoimesti ja omalta osaltaan tunnustaneen toisen tasavallan historian. Ensimmäistä kertaa kansantasavallan historiassa, menneeseen suhtauduttiin näin avoimesti puolue-eliitin taholta. Minkälaisen kuvan lähteet antavat tästä ajankohdasta?

Stanislaw Hankusin teoksessa (1985) on historiankirjoituksen kannalta yksi erittäin suuri muutos. Teorioita ja tapahtumia ei vain luetella yksiselitteisesti, vaan tekstissä on vahvaa vuoropuhelua puolesta ja vastaan. Tätä ei ole esiintynyt edellisissä lähteissä, lukuun ottamatta vuoden 1968

¹³⁶ Zuzowski 462

lähdettä, jossa vuoropuhelu kuitenkin loppui ideologisesti katsottuna kommunismille myötämieliseen näkökulmaan.

Pilsudskin rooli ja paluu Puolaan nähdään samanlaisena kuin edellisissäkin lähteissä, mutta vallasta taistelevien puolueiden pyrkimyksiä ja uhkia tulkitaan monelta eri kannalta. Verrattuna vuoden 1968 lähteeseen, teos pohtii myös oikeiston ja konservatiivisten ryhmien pyrkimyksiä yhdistymään Itävallan kanssa¹³⁷, eikä julista yksiselitteisesti oikeiston pyrkineen hävittämään vasemmistoa.¹³⁸ Myös Puolan ulkopolitiikasta ja turvallisuudesta annetaan kaksi erilaista teoriaa. Ensimmäistä kertaa todetaan Pilsudskin pyrkineen siirtää rajaa mahdollisimman itään ja muodostamaan reunavaltioista puskurin kommunismille ja Neuvosto-Venäjälle.¹³⁹ Vaikka lauseessa mainitaan vain rajan siirtäminen, joka voi myös tarkoittaa Puolan federaation rajan siirtämistä mahdollisimman itään, teoksessa ei kuitenkaan käsitellä sanaa federaatio missään muodossa, eikä myöskään Liettuan liittämistä Puolaan.

Myös Andrzej Garlickin teoksessa, vuodelta 1983, Pilsudskin idänpolitiikka nähdään hieman toisin kuin aiemmissa lähteissä. Teoksessa käytetty federaatio- sanalla tarkoitetaan pelkästään Puolaa joka oli ollut jaettuna vuodesta 1795 ja joka nyt oli yhdistynyt. Teos myös viittaa federaatiolla Lvovin, Minskin ja Vilnan kaupunkeihin, joissa suurin osa asukkaista oli puolalaista syntyperää. Teos ei kuitenkaan tarkoita federaatiolla Liettuan, Valko-Venäjän tai Ukrainan maa-alueiden liittämistä Puolaan. Tämä käy hyvin selvästi ilmi teoksesta, kun se pyrkii avaamaan Pilsudskin ja hallituksen välistä kiistaa Puolan yhdistymisestä ja sen sisällä olevista vähemmistöistä.¹⁴⁰

Missään aikaisemmissa lähteissä ei puhuttu siitä tosiasiaista, että vuonna 1918 Puolasta oli muodostunut valtio joka aiemmin oli ollut jaettuna kolmeen eri osaan. Itsenäisen Puolan haasteisiin kuului myös yhdistää nämä osat yhdeksi ja samaksi valtioksi. Teoksessa Pilsudskin rooli yhdistää kaikki kolme erillistä armeijaa yhdeksi Puolan armeijaksi nähtiin ensiarvoisen

¹³⁷ Vallasta taistelevat ryhmittymät voidaan jakaa karkeasti konservatiivisiin, liberaaleihin ja sosialismia kannattaviin ryhmittymiin. Konservatiiviset ryhmät esimerkiksi hakivat tukea entisiltä monarkistisilta valtioilta kuten Itävallalta, koska eivät olleet vakuuttuneita että Puolasta voitaisiin koskaan muodostaa itsenäistä tasavaltaa ilman monarkiaa.

¹³⁸ Hankus 39-49

¹³⁹ Hankus 55-64

¹⁴⁰ Garlicki 316-319

tärkeänä. Tämä siksi, että nuo kolme erillistä armeijaa olivat vain vuosi aikaisemmin taistelleet toisiaan vastaan eri maailmansotien osapuolten puolella ja muodostivat näin ollen suuren sisäisen uhan uudesti syntyneelle Puolan tasavallalle.¹⁴¹

Mielestäni nämä viittaukset riittävät perusteluiksi siitä uudesta tulkinnasta, että Pilsudskin toimet vuonna 1920 voidaan nähdä hänen pyrkimyksenään pitää Neuvosto-Venäjä mahdollisimman kaukana Puolasta sen oman turvallisuuden takia. Myös siksi, että Puolasta saataisiin muodostettua yksi ja yhtenäinen valtio, ei siksi että hän olisi halunnut levittää Puolan valtapiiriä mahdollisimman kauas. Tällä uudella teorialla ja Pilsudskin esiintuomisella kyseisellä tavalla on ollut huomattava merkitys pyrkimyksessä tehdä ero Neuvostoliittoon ja nostaa oma kansallinen vaikutusvalta esille. Kyseessä on yksinkertainen erottautuminen käsitteistä nationalismi sekä imperialismi ja suunnata huomio patrioottiseen ja yhtenäiseen Puolaan.

Mielenkiintoista kummassakin lähteessä on se, millä tavoin ne pohtivat Pilsudskin toteuttamaa vallankaappausta vuonna 1926. Kaikissa lähteissä tuo vallankaappaus nähdään ensimmäisenä askeleena siirtyä Pilsudskin johtamaan jonkin asteiseen diktatuuriin. 1980-luvun lähteet painottavat tämän lisäksi Pilsudskin ja hänen armeijan suhdetta. Esimerkiksi Hankus mainitsee tutkijoiden edelleen pohtivan oliko Pilsudskin ja hänen armeijan tarkoitus vallankumouksessa ottaa askel kohti fasismia vai muuttaa valtio pelkästään autoritaariseksi?¹⁴² Garlicki menee vielä pitemmälle ja toteaa, Pilsudskin ja hänelle uskollisten sotilaiden saaneen kyseenalaista mainetta kokoontumisillaan, koska ne muistuttivat hyvin pitkälti Benito Mussolinia ja hänen armeijaansa. Mussolini oli vuonna 1922 anastanut vallan Italiassa armeijansa avulla.¹⁴³ Mielestäni näillä viittauksilla on selvästi otettu kantaa Jaruzelskin julistamaan sotatilaan sekä käskyyn marssittaa sotilaat kaduille pitämään järjestystä yllä. Tämänkaltaiset havainnot tukevat täydellisesti sitä oletusta, että kansantasavallan historiankirjoitus pyrki nostamaan esille myös yhteiskunnassa vallitsevia tapahtumia ja epäkohtia.

1980-luvun historiankirjoitus nostaa siis Pilsudskin esiin kansaa yhdistävänä hahmona. Henkilökohtaista ylistyslaulua tai nationalistista julistusta ei vapautuneet olot vielä kuitenkaan

¹⁴¹ Garlicki 312-315

¹⁴² Hankus 158-159

¹⁴³ Garlicki 371

sallineet. Lähteet nostavat kuitenkin nationalistisuutta hyvin voimakkaasti esille Pilsudskin hahmossa, kun se edellisten vuosikymmenten lähteissä on esiintynyt hyvin peiteltyinä tai sitä on ollut vaikea tulkita. Voidaanko näin ollen todeta, että sensuuri on se suurin vaikutin etsittäessä Pilsudskin ja nationalismin yhteyttä Puolan kansantasavallan historiankirjoituksesta?

Mielestäni asia on näin, mutta historiankirjoitukseen ovat vaikuttaneet myös muut asiat. Mitä taas olettamukseen sensuurin ailahtelevuudesta, siihen ovat vaikuttaneet yksittäiset henkilöt hallituksen johdossa, mutta myös yhteiskunnalliset tapahtumat jotka ovat omalta osaltaan löysänneet sitä korsettia, joka historiankirjoituksen ympärillä on koko kansantasavallan aikana ollut. Robert Zuzowskin huomautus Jaruzelskin ja Pilsudskin yhteneväisyydestä ei hänen mielestään ole ainut esimerkki. Hänen mukaansa muutkin kansantasavallan johtajat käyttivät hyväksi nationalismia tukeakseen itseään ja vallitsevaa systeemiä. Esimerkiksi Gomulka oli hänen mielestään käyttänyt nationalismia hyväkseen vuonna 1956 kun hän oli puheessaan vedonnut kansalaisiin, jotta Neuvostoliiton väliintulo olisi ollut vältettävissä. Samoin teki Gierek, mutta joka Zuzowskin mukaan pilasi mahdollisuutensa saavuttaa kansan suosion muuttamalla Puolan perustuslakia vuonna 1975.¹⁴⁴

Viimeisenä havaintona, sensuurin ja yhteiskunnan muutoksesta 1980-luvulla verrattuna edellisiin vuosikymmeniin, nostan esille Garlickin teoksessa olevan Pilsudskin toteamuksen Neuvosto-Venäjistä. Garlickin mukaan Pilsudski ei pitänyt järkevänä suostua länsimaiden painostukseen auttaa valkoisia kenraaleja kukistamaan bolsevikkien vallankumous, sillä valkoisten kenraalien voitto olisi vain palauttanut sen vanhan imperialistisen Venäjän, joka orjuutti muita valtioita kuten Puolaa läpi vuosisatojen. Sen sijaan Pilsudski näkee hyödylliseksi olla puuttumatta konfliktiin, sillä Neuvosto-Venäjän kukistettua valkoiset kenraalit, venäjä ei palaa enää entiseksi imperialistiseksi suurvallaksi. Hänen mielestään punainen Neuvosto-Venäjä ja bolsevismi taas kaatuisivat ennemmin tai myöhemmin omaan mahdottomuuteensa. Näin ollen Puolalla olisi aikaa vahvistua ja lujittaa omaa olemassaoloaan jompaakumpaa Venäjää kohtaan.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Zuzowski 460-463

¹⁴⁵ Garlicki 330-331

Andrzej Grabskin mukaan korsetin häviäminen puolalaisen historiankirjoituksen ympäriltä oli havaittavissa selvästi sotatilan jälkeen, kun julkaistuissa teoksissa voitiin ja uskallettiin kyseenalaistaa kiellettyjä aiheita, kuten puolalaisten upseerien joukkomurha Katynin metsässä, Varsovan kansannousu vuonna 1945 sekä historialliset suhteet Puolan ja Venäjän välillä.¹⁴⁶ Tämä käy hyvin ilmi edellisen kappaleen viitteestä, jossa historiankirjoitus heijastaa avoimesti omaa ja sen hetkistä Puolan ulko- ja sisäpoliittista tilannetta. Se nostaa esille Puolan, joka nyt ja menneisyydessä on asettanut oman ja kansalaisten olemassaolon etusijalle ja pyrkii tulevaisuudessakin päättämään omista asioista, siten kuten se itse parhaaksi näkee.

¹⁴⁶ Grabski 228

9 Päätelmät

Olen tutkimuksessani käsitellyt nationalismin ja historiankirjoituksen välistä vuorovaikutusta. En ole pyrkinyt vastaamaan varsinaisesti nationalismia koskeviin kysymyksiin tai pulmiin, vaan esittelemään nationalismin ja historiankirjoituksen välistä suhdetta ja pohtimaan niitä kommunistisessa historiankirjoituksessa. Tätä suhdetta, jossa historiankirjoitus on yksi oleellinen keino ilmentää nationalismia, ja nationalismi taas ideologia jolla ymmärtää historiaa ja ennen kaikkea kansallista historiaa, sen tapahtumia ja henkilöitä.

Tutkimuksessani vertailin Puolan kansantasavallan aikaista historiankirjoitusta eri vuosikymmeniltä ja niiden näkökulmia Josef Pilsudskiin. Puolalaisessa yhteiskunnassa patriotismi ja nationalismi kulminoituvat oleellisesti Josef Pilsudskiin ja hänen ympärilleen muodostuneeseen legendaan. Tämän takia nationalististen ilmiöiden ja niiden vertailu juuri Pilsudskia koskien on mielestäni erittäin hyvä keino saada selville ja analysoida nationalismia kommunistisessa valtiossa, jossa nationalismin läsnäolo kiistettiin.

Tutkimuksessani analysoima ajanjakso vuodesta 1956-1989 kattaa erittäin pitkän ajan, Pilsudskin kuolemasta 1935 ja kommunismin loppumisesta, jonka aikana Pilsudskista muodostui Puolan yksi suurimmista kansallissankareista. Voidaan siis todeta, että vaikka lähteissä maininta Pilsudskin legendasta esiintyy jo hyvin varhaisessa vaiheessa toisen maailmansodan jälkeen, muodostui hänestä vasta 1990-luvulle tultaessa historiallinen henkilö jossa kulminoituvat Puolan kansan itsenäisyys ja identiteetti. Kuten johdannossa totesin hänen legendansa nauttivan suurta kunnioitusta ja suosiota muun muassa patsaiden pystyttämisen muodossa, on hän edelleen yksi kiistellyimmistä henkilöistä Puolan 1900-luvun historiassa. On siis merkille pantavaa, että Pilsudskiin viittaavista kiistellyistä aiheista huolimatta, hänen kunniaakseen pystytettyjä patsaita nousee lukuisia eri puolille Puolaa joka vuosi.

Tutkimuksessani käyttämien lähteiden anti Pilsudskista vaihteli jonkin verran, liittyen lähteen sisältöön kokonaisuudessa. Jotkut lähteet painottivat enemmän yhteiskunnallisia näkökantoja häneen, toiset taas olivat rajattuja koskemaan vaan tiettyjä vuosia hänen elinajastaan. Voin

kuitenkin selvästi nostaa esille kaikista lähteistä kaksi eniten Pilsudskiin viittaavaa aihetta. Talous ja vuoden 1920 sota Neuvostovenäjää vastaan. Tulkinnat näistä aiheista vaihtelivat läpi kansantasavallan ja syyksi olen nostanut vaihtelevan sensuurin joka koski julkaistavia materiaaleja sekä yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset. Näillä kahdella tekijällä on mielestäni ollut erittäin suuri vaikutus siihen minkälaiseksi Puolalainen historiankirjoitus muotoutui kansantasavallan ajalla ja miten historiankirjoitus halusi tai joutui esillä olevat asiat tulkitsemaan.

Tällä yksinkertaisella tavalla analysoida Pilsudskista kirjoitettuja lähteitä voimme myös analysoida niitä nationalistisia tendenssejä joita ilmeni Puolalaisessa yhteiskunnassa ja historiankirjoituksessa kansantasavallassa. Näin sanoessani haluan myös tuoda esille niitä asioita joita en ole tutkimuksessani millään tavoin ottanut huomioon, mutta joilla on suunnaton vaikutus varsinkin Puolalaisesta nationalismista puhuttaessa. Ensinnäkin, en ole tutkimuksessani millään tavoin syventynyt uskonnollisiin aspekteihin, joiden vaikutus Puolassa kommunismin aikana olivat valtavat. Tämä siitä yksinkertaisesta syystä, että uskonnon ja historiankirjoituksen peilaaminen nationalismiin olisi ollut liian suuri kokonaisuus tämänkaltaiselle työlle. Toinen asia jonka käsittelemättä jättäminen on perusteltua, mutta jonka näen erittäin tärkeäksi tiedostaa on lähdeoteokset kirjoittaneiden henkilöiden taustojen selvitys. Tällä voitaisiin saada aikaiseksi syvempi analyysi niihin teoksiin jotka he ovat kirjoittaneet. Näistä kahdesta tutkimuksessa käsittelemättömäksi jääneistä aiheista huolimatta, olen mielestäni pystynyt nostamaan esille niitä tärkeitä yksittäisiä tapahtumia niin Pilsudskia koskevasta historiankirjoituksesta kuin myös Puolalaisesta yhteiskunnasta, joilla on ollut vaikutusta Puolalaisen identiteetin ja nationalismien muodostumiseen.

Tutkimuksessa kaksi esille nousutta aihetta vuoden 1920 sota ja maailmansotien välisen ajan talous, ovat mielestäni ne kaksi aihetta jotka myös kuvaavat kansantasavallan ajan yhteiskuntaa ja ihmistä. Kuten olen tutkimuksessani tuonut ilmi, Puolan kansantasavallaa vaivasivat ainaiset taloudelliset ongelmat. Nämä ongelmat ajoivat kansalaiset osoittamaan mieltä kaduille ja mellakoiden seurauksena myös puolueen johtajat erotettiin tai vaihdettiin. Tällä taloudellisen tilanteen ailahtavuudella on ollut erittäin suuri merkitys siihen miten ihmisten on haluttu näkevän historia edellisiltä vuosikymmeniltä tai kuinka taloudelliset asiat on haluttu nostaa esille historiasta ja verrata niitä ajankohtaisina oleviin ongelmiin. Siihen kumpi näistä on vaikuttanut

enemmän, on mielestäni mahdoton vastata. Voin kuitenkin todeta tutkimukseni perusteella, että talouden tilan esille nostaminen Puolalaisessa historiankirjoituksessa on selvästi kytköksissä siihen, millainen tilanne vallitsevassa yhteiskunnassa on talouden osalta.

Esimerkiksi vuosien 1968 ja 1979 lähteissä toisen tasavallan huono taloustilanne kuvaillaan huonoksi, mutta todetaan että Pilsudskin tekemän vallankaappauksen aikoihin se parani hieman. Päinvastoin, kuin vuosien 1972, 1973 ja 1962 lähteissä Pilsudski nähdään ainoaksi syyppääksi huonoon taloustilanteeseen. On mielenkiintoista huomata että syytökset menevät jokseenkin ristiin. Silloin, kun kansantasavallassa on ollut suhteellisen hyvä tilanne, vuosikymmenten alkupuolella esille on nostettu Pilsudski. Kun taas yhteiskunnassa on vallinnut kriisi, on syy enemmänkin nähty hallituksessa eikä Pilsudskissa. Vuosien 1985 sekä 1957 lähteissä Pilsudskin jopa esitetään tehneen vallankaappaus jotta voisi parantaa huonoa taloudellista tilannetta.

Mielestäni saadut vastaukset ovat rationaalisia, siten että hyvinä aikoina on voitu esittää niitä epäkohtia menneiltä ajoilta ja verrata niitä sen vallitsevaan hyvään olosuhteeseen. Kriisiaikoina taas syy on nähty laajemmin koko toisen tasavallan hallituksessa sekä Sanacja-hallinnossa. Näin on voitu taas peilata vallitsevia olosuhteita menneisiin ja nähdä yhtäläisyyksiä huonosta hallinnosta. Tämän lisäksi voimme ottaa vielä vertailtavaksi ne lähteet jotka syyttävät talouden tilasta Puolan ulkopuolisia tahoja. Näitä kohtia esiintyi englanninkielisessä teoksessa joka oli tarkoitettu mitä ilmeisemmin lukijoille Puolan ulkopuolelle. Voidaan siis todeta, että tulkinnat joita tämänkaltaisessa 'vientikirjassa' esiintyy, pyrkivät siirtämään syyn ja vastuun enemmän ulkopuolisten valtioiden ja niiden lukijoiden harteille. Tämän lisäksi 1960-luvun teokset näkevät syyt usein Saksan aiheuttamiksi, olihan koko 1960-luvun ilmapiiri hyvin saksalaisvastainen.

Toinen tutkimuksestani esille noussut aihe, eli vuoden 1920 sota, on hyvin tärkeä nationalismiin ja puolalaisuuden määrittäjä. Jos palaamme tutkimukseni alkupuolella esittämiini tutkijoiden eri nationalismiin tulkintoihin, niistä ymmärrämme mistä todella on kysymys. Ernest Gelnerin mielestä nationalismi oli vain valtaeliitin ideologia, kun taas Antohy D. Smith ja Benedict Anderson näkivät tärkeimmäksi nationalismissa yksilön oman tulkinnan itsestään ja siitä mitä hän on. Puolalaisten ja Neuvostovenäjän käymässä sodassa kysymys oli osittain kummastakin. Tuo sota on nimittäin määrittänyt Puolalaista identiteettiä ehkä eniten sitten Puolan siirtymisen

kristinuskoon vuonna 966. Tuolla nimenomaisella sodalla, ja sen päättäneellä taistelulla, jossa puhtaasti Puolalaiset joukot voittivat ylivoimaisen Venäjän puna-armeijan, puolalaiset vetivät selvän rajan Slaavilaiselle kulttuurille ja omalle erilaisuudelle. Tätä ennen Puola oli toki erottunut Venäjästä muun muassa uskonnon perusteella, mutta sitä selvää rajaa ei pystytty vetämään koska Puolan alueella asui lukuisia Valko-Venäläiseen ja Ukrainalaiseen vähemmistöön kuuluvia ryhmiä jotka tunnustivat Ortodoksista uskoa. Tämä sota on verrattavissa Puolalais-Liettualaisten joukkojen ja Saksalaisen ritarikunnan välillä käytyyn Grundwaldin taisteluun vuonna 1410, jossa Puolalais-Liettualaiset joukot voittivat ja samalla kukistivat aluetta hallinneen ritarikunnan. Taistelulla oli samanlainen vaikutus Puolalaisen identiteetin määrittäjänä Länteen ja Saksalaisuuteen. Nämä kaksi taistelua muodostavat ne metafysiset rajat joiden väliin jäävä alue on idän ja lännen kohtauspisteessä ja johon Puola sijoittuu niin maantieteellisesti, kulttuurisesti, uskonnollisesti kuin myös joltain osin kielellisesti.

Mitä taas tulee historiankirjoitukseen ja Gelnerin teoriaan omaa etua ajavasta valtaeliitistä, jolle nationalismi on työväline erottautua muista kansoista ja naapurivaltioista, on vuoden 1920 sota ja sen päätös mitä oivallisin työväline. Tutkimuksessani olen nostanut esille tuota sotaa ja Pilsudskia koskevia tulkintoja. On mielestäni selvää, että jo pelkästään tuon sodan mainitseminen merkitsee puolalaisille ja puolalaisuudelle todella paljon, välittämättä siitä oliko voiton lopullinen sankari Pilsudski vai ne tuhannet taistelevat sotilaat jotka ottivat osaa tuohon sotaan. Nimenomaan sen takia, että tuo sota on niin merkittävä kulmakivi puolalaisessa identiteetissä, siitä kirjoittamista pyrittiin kahlitsemaan sensuurilla ja välillä jopa kokonaan kieltämään. On kuitenkin täysin mahdotonta pyyhkiä tapausta olemattomiin ja siksi tuo tapahtuma nouseekin tutkimukseni yhdeksi tärkeimmäksi aspektiksi joka miten tahansa tulkittuna kertoo jotain historiankirjoituksesta ja vallinneesta yhteiskunnasta.

Analysoidessani lähteitä esille nousi kaksi eri tulkintaa koskien vuoden 1920 sotaa. Ensimmäinen tulkinta koski sitä mitkä olivat ne syyt miksi Pilsudski hyökkäsi Neuvosto-Venäjää kohtaan ja toinen tulkinta koskee sitä, oliko Pilsudski edes se joka oli vastuussa koko sodasta? Lähteiden antamat vastaukset ensimmäiseen kysymykseen ovat vaihtelevia. Selvimmin erottautuu koko 1970-luku jonka alkupuolen kahdessa lähteessä sotaa ei edes käsitellä, mutta Pilsudski nähdään henkilökohtaisesti syypäänä kaikkeen. Vuosikymmenen lopun lähteissä sotaa käsitellään ja se

nähdään federaatio-politiikkana jota ohjasi Pilsudski. Vertasin tämän ajankohdan lähteitä 1960-luvun lähteisiin ja huomasin suurimmaksi eroksi sen, ettei 1970-luvun lopun lähteissä esitetä mitään vaihtoehtoista tulkintaa. Tämä mielestäni antoi vahvasti viitteitä siitä että yhteiskunnassa säädetyt tiukemmat sensuurilait kavensivat sitä tilaa missä eri mahdollisuuksia tulkinnoille oli mahdollista pohtia. Perustelen havaintoani sillä, että vaikka 1960-luvun lopun lähteet antavat samanlaisen kuvan Pilsudskin johtamasta federaatio-politiikasta, lähteistä oli myös luettavissa vertailua federaatio- ja puskurivaltio politiikan väliltä. Sensuurilla on siis mielestäni ollut suuri vaikutus 1970-luvun historiankirjoitukseen ainakin tämän aiheen kohdalla.

Siirryttäessä 1980-luvulle lähteet antavat selvän kuvan Pilsudskista joka pyrki muodostamaan puskurivyöhykkeen itsenäisistä valtioista Puolan ja Neuvosto-Venäjän väliin. Samalla ne myös pohtivat muita syitä ja seurauksia mitä käydystä sodasta aiheutui Puolalle. Esimerkiksi Pilsudskin päätös olla tukematta valkoisia kenraaleja, koska tämä olisi saattanut palauttaa Venäjällä valtaan sen vanhan imperialistisen hallinnon joka oli pyrkinyt orjuuttamaan Puolaa vuosisatoja. Näiden eri näkökulmista katsottujen syiden ja seurauksien esille nostaminen on mielestäni selvä merkki Puolalaisessa historiankirjoituksessa siitä, että sensuurin korsetti oli jo väistymässä ja poistuisi lähivuosina kokonaan.

Mitä taas tulee toiseen kysymykseen Pilsudskin vastuusta hyökätä Neuvosto-Venäjälle, kaikki lähteet lukuun ottamatta vuoden 1957 ja osittain vuoden 1983, näkevät Pilsudskin olleen päätekijä päätöksestä hyökätä Neuvosto-Venäjälle. Kaksi poikkeavaa tulkintaa eivät erotu niinkään joukosta kun otamme huomioon, että vuoden 1957 lähde oli todellisuudessa kirjoitettu vain muutama vuosi Pilsudskin kuoleman jälkeen 1930-luvulla ja toisessa lähteessä hyökkäystä itään pohditaan hallituksen toimesta enemmänkin Puolalaisen vähemmistön näkökulmasta näissä maissa, eikä Neuvosto-Venäjän uhkana Puolaa kohtaan.

Vuoden 1920 sota on lähteissä pyritty 1970-luvun alkua lukuunottamatta aina nostamaan esille ja käsittelemään siihen vaikuttaneita asioita. Tärkeintä on kuitenkin huomata, että teoksissa jotka ovat julkaistu vuosikymmenten lopulla, tämä sotaa käsittelevä aihe on noussut vahvimmin esille. Mielestäni tämä ei voi olla sattumaa 1970-luvun alun yhteiskuntakeskeisistä lähteistä huolimatta. Myös Puolalaisessa yhteiskunnassa olleet kriisit ja vallanvaihdokset ajoittuvat vuosikymmenten

lopuille niin Edwar Ochabin, Wladislaw Gomulkan kuin Edward Gierekin kohdalla. Kun vielä otamme huomioon ne opiskelijoiden, työläisten ja muiden mieltä osoittaneiden kansalaisten tunnuslauseet ja yleisen ilmapiirin hallitusta sekä Neuvostoliittoa vastaan, mielestäni Gelnerin teoria nationalismiin ylhäältäpäin vaikuttavasta teoriasta pitää hyvinkin paikkansa. Myös se on havaittavissa, että yhteiskunnan mullistuksia, sensuuria, nationalismia ja puolalaista historiankirjoitusta ohjaa aaltomainen liike. Näiden kaikkien yhteisvaikutus toisiinsa ja kasvu samanaikaisesti muodosti vuosikymmenten lopulla kuplan joka puhkesi aiheuttaen mellakoita ja vallanvaihtumisen. Näiden tapahtumien seurauksena sensuuria ja yhteiskunnan valvontaa kevennettiin uusien valtaapitävien toimesta.

Tutkimuksessani olen siis nostanut niitä asioita esille jotka vaikuttivat kansantasavallan historiankirjoitukseen, sen tulkintaan kuin myös esille nostamiin kysymyksiin. Esitin myös teorioita puolalaisen nationalismiin ja Josef Pilsudskin välisestä yhteydestä, joka selittää syyn miksi Josef Pilsudski on nostettu niin suureksi kansallissankariksi nykyisessä Puolan tasavallassa. Olen myös näitä asioita pohtiessani peilannut niitä kansantasavallassa tapahtuneisiin muutoksiin sekä niiden vaikutuksia toisiinsa. Näiden havaintojen perusteella ei mielestäni ole mitään syytä epäillä, kuten jotkut tutkijat väittävät, että nationalismin aika olisi ohi eikä sitä enää esiinny moderneissa valtioissa globalisaation levitessä. Sitä mukaan kun kansallisvaltioiden konkreettiset rajat ja tunnusmerkit hälvenevät, nationalismiin ja historian yhteys sekä merkitys muodostuu entistä tärkeämmäksi keinoksi perustella ja tulkita meidän ja heidän välistä eroa.

10 Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Buszko, Josef 1979. Historia Polski 1864-1948. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Drozdowski, Marian 1972. Społeczeństwo, państwo, politycy II Rzeczypospolitej. Wydawnictwo Literackie, Kraków.

Garlicki, Andrzej 1983. U źródeł obozu belwederskiego. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Hankus, Stanisław 1985. Historia Polityczna Polski odrodzonej 1918-1981, Tom 1. Wydawnictwo AE, Katowice.

Jablonski, Henryk 1962. Narodziny Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1919. Wiedza Powszechna, Warszawa.

Micewski, Andrzej 1968. W cieniu marszałka Piłsudskiego. Czytelnik, Warszawa.

Prochnik, Adam 1957. Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej (1918-1933). Książka i Wiedza, Warszawa.

Wereszński, Henryk 1979. History of Poland. Państwowe wydawnictwo Naukowe, Warszawa

Zarnowski, Janusz 1973. Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939. Państwowe wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Zielinski, Henryk 1968. Historia Polski 1864-1939. Państwowe wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Kirjallisuus

Anderson, Benedict 2007. Kuvitellut yhteisöt. Vastapaino, Jyväskylä.

Armstrong, John A. 2004. Definitions, periodization, and prospects for the *longue durée*. Teoksessa *History and national destiny*, toim. Montserrat Guibernau ja John Hutchinson. Blackwell Publishing, Melbourne, 9-18

Armstrong, John A. 2001. Postcommunism and Nationalism. Teoksessa *Understanding Nationalism*, toim. Montserrat Guibernau ja John Hutchinson. Polity Press, Cornwall, 182-207.

Billig, Michael 1995. *Banal Nationalism*. SAGE Publications, London.

Gellner, Ernest 1983. *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell, Worcester.

Grabski, Andrzej F. 2000. *Zarys historii historiografii polskiej*. Wydawnictwo Poznanskie, Poznan.

Hirsz, Zbigniew 1998. *Historia polityczna Polski 1939-1998*, tom 2. Book House, Bialystok.

Hobsbawm, Eric 1994. *Nationalismi*. Vastapaino, Jyväskylä.

Hobsbawm, Eric 1984. *Inventing Traditions*. Teoksessa *The Invention of Tradition*, toim. Eric Hobsbawm ja Terence Ranger. Cambridge University Press, Cambridge, 1-15.

Hovi, Kalervo 1994. *Puolan historia*. Otava, Helsinki.

Hutchinson, John 2001. *Nations and Culture*. Teoksessa *Understanding Nationalism*, toim. Montserrat Guibernau ja John Hutchinson. Polity Press, Cornwall, 74-97.

Kedouri, Elie 1994. *Nationalism*. Blackwell Publishers, Cornwall.

Kemp-Welch, Anthony 2008. Poland under Communism. Cambridge University Press, Cambridge.

Kuczynski, Janusz 2001. The Changing picture of Warsaw Positivism in Polish Historiography 1918-1989. Turun yliopiston poliittisen historian laitoksen tutkimuksia 22, Turku.

Kumar, Krishan 2006. Nationalism and the Historians. Teoksessa The Sage handbook of Nations and Nationalism, toim. Gerard Delanty ja Krishan Kumar. Sage Publications, Wiltshire, 7-21.

Lukowski, Jerzy & Zawadski, Hubert 2001. A Concise History of Poland. Cambridge University Press, Cambridge.

Marx, Karl & Engels, Friedrich 1998. Kommunistinen manifesti. Vastapaino, Jyväskylä.

Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi 2005. Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena. Teoksessa Nationalismit, toim. Jussi Pakkasvirta ja Pasi Saukkonen. WSOY, Porvoo.

Pelczynski, Z. A. 1983. Luvut 14, 15 ja 16. Teoksessa The History of Poland since 1863, toim. Leslie R. F. Cambridge University Press, Cambridge.

Smith, Anthony D. 1991. National Identity. Penguin Books, London.

Smith, Anthony D. 2001. Nationalism. Polity press, Oxford.

Smith, Anthony D. 2004. History and national destiny: responses and clarifications. Teoksessa History and national destiny, toim. Montserrat Guibernau ja John Hutchinson. Blackwell Publishing, Melbourne, 195-211.

Taras, Ray 2008. Ideology in a socialist state. Cambridge University press, Cambridge.

Tomaszewski, Jerzy 2000. From internationalism to nationalism? Teoksessa Nationalism and Internationalism in the Post-Cold War Era, toim. Kjell Goldman, Ulf Hannerz ja Charles Westin. Routledge, Cornwall.

Topolski, Jerzy 2007. Historia Polski. Wydawnictwo Poznanskie, Poznan.

Zamoyski, Adam 2009. Poland, a History. Harper Press, London.

Zuzowski, Robert 2008. The left and nationalism in Eastern Europe. East European Quarterly 4/2008, 453-466